

מחווין לשאלון בהיסטוריה, לימודי בחירה, מס' 22381, קיץ תשפ"ו, 2026

הנחיות כלליות:

- * במחווין המוגש להלן מובאות הנחיות למעריכים של הבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווין לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. לכן אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווין ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים, ואם יש צורך – להתייעץ עם מעריך בכיר.
- * המחווין נועד בעיקר לקביעת מסגרת בנוגע למספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לזכות את התלמיד במלוא הנקודות (כמובן, על פי טיב התשובה).
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים במרב"ד.
- * אם תלמידים מילאו את כל המטלות הנדרשות אך לא הפרידו בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, אלא כרכו אותן זו בזו – יש לקבל את התשובה, ואין להפחית להם נקודות.
- * ההנחיות במחווין מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **הציגו/תארו** – הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע, התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/השפעות שלהם. זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).
- * **הסבירו** – הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע; תוצאות/השפעות של העניין המבוקש.
- * **השוו** – יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים על פי קריטריונים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מן הקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגימו** – הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש לתת דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

חלק א

נושא 6 – תולדות ארצות הברית

פרק ראשון

1. חוקת ארצות הברית

א. הטענה של ההיסטוריון א' נווה בנוגע לחוקת ארצות הברית:

הטענה: החוקה האמריקנית מנעה מגמות של הקצנה ויצרה איזון ויציבות שלטונית, שכן היא נשענה על מנגנוני ריסון שמצד אחד חסמו אפשרות לעריצות ושרירות לב שלטונית, ומצד אחר בלמו את כוחו של ההמון. בקטע: "החוקה שימשה מעצור בפני רדיקליזציה... הודות לחוקה שחסמה שרירות לב שלטונית מצד אחד, ודמוקרטיזציה יתר מצד ההמון מצד אחר".

נימוק הטענה באמצעות דוגמאות מן החוקה האמריקנית:

- דוגמה: הפרדת רשויות: סמכויות השלטון הופרדו וחולקו בין שלוש רשויות ממשל שונות (מחוקקת, מבצעת ושופטת). כל צעד שלטוני של רשות אחת יגרור התערבות, בקרה ופיקוח מצד רשות אחרת. נימוק: הפרדת הרשויות מאפשרת ביקורת והגבלת זמן השלטון. אף רשות לא מחזיקה בכוח מוחלט ויש בכוחן לבלום ולאזן זו את זו – כך לא נוצרת ריכוזיות שלטונית ("איזונים ובלמים").
- דוגמה: זכות הוטו של הנשיא: הרשות המחוקקת תחוקק חוקים אבל הנשיא יכול להטיל וטו ולא לאשר אותם. הקונגרס יכול לבטל את הוטו באמצעות הצבעת נגד של שני שלישים משני הבתים.
- דוגמה: ביקורת שיפוטית: הרשות השופטת מתערבת במעשה החקיקה, בהיותה הסמכות המפרשת את החוק, ויכולה להכריז על חוקי הקונגרס כנוגדים את החוקה או על פעולות הנשיא כמנוגדות לחוקה. נימוק: מנגנון ה"איזונים והבלמים" מאפשר איזון ופיקוח הדדי בין הרשויות ומונע ריכוזיות שלטונית.
- דוגמה: הנשיא זקוק לאישור הקונגרס בעת: קביעת התקציב, הכרזת מלחמה, כריתת בריתות, מינוי של שגרירים, קונסולים, צירים ושופטים בבית המשפט העליון. הסנאט יכול להדיח את הנשיא במקרה של עבירות חמורות. נימוק: על אף הכוח הרב שיש בידי מוסד הנשיאות, לבית הנבחרים המייצג את ריבונות העם יש הסמכות החוקית להגביל אותו בפעולותיו, למנוע מהנשיא למלא את המערכת ב"אנשי שלומו", ולפתוח בהליך הדחה של הנשיא במקרה של עבירות חמורות, מה שמשמש את הבלם הסופי נגד ניצול כוחו של הנשיא לרעה. (גם כאן בא לידי ביטוי מנגנון ה"איזונים והבלמים").
- דוגמה: הפדרליזם: סמכויות השלטון מחולקות בין השלטון המרכזי הפדרלי ובין המדינות. יש עניינים שבהם לכל מדינה יש סמכות להחליט. בסנאט ובקונגרס יש ייצוג למדינות השונות. נימוק: החוקה בנויה על מערכת שלטונית שבה מצד אחד יש מוסדות מרכזיים המאפשרים שמירה על יציבות שלטונית, ומצד אחר כוחו של השלטון המרכזי מוגבל.
- דוגמה: "שיטת האלקטורים" – הנשיא לא נבחר בבחירה ישירה על ידי העם, אלא על ידי גוף מתווך של אלקטורים. נימוק: האזרחים שותפים בחיים הפוליטיים. השותפות של האזרחים היא שמונעת מהממשל להיות עריץ, אך הם עושים זאת באמצעות אלקטורים – דבר שנועד להבטיח ששיקול הדעת של הנציגים ימתן את היצריות של בחירת ההמון.
- דוגמה: מבנה הקונגרס (שני בתים): בית הנבחרים מייצג את העם לפי גודל האוכלוסייה, ואילו הסנאט מעניק ייצוג שווה לכל מדינה. זה מונע ממדינות גדולות ומאוכלסות "לבלוע" את המדינות הקטנות. נימוק: מנסחי החוקה חששו ממצבים בהם רוב מזדמן עלול לפגוע בזכויות המיעוט ולכן מנעו את "עריצות הרוב". מבנה הקונגרס הדו-ביתי מבטיח שחקיקה לא תשקף רק את רצון הרוב המספרי (בית הנבחרים) אלא גם את האינטרס המדינתי והיציבות השלטונית (הסנאט).
- דוגמה: שופטי בית המשפט העליון אינם נבחרים בידי העם, ואינם תלויים בבחירות חוזרות. נימוק: שופטי בית המשפט העליון יכולים לקבל החלטות מקצועיות על בסיס החוקה מבלי לחשוש מלחץ פופוליסטי.
- דוגמה: הסנאט לא נבחר על ידי כלל הבוחרים. נימוק: מניעת דמוקרטיזציה יתר.
- דוגמה: קושי בשינוי החוקה – כדי לשנות את החוקה נדרש רוב מיוחס של שני שלישים בקונגרס ושלושה רבעים מהמדינות. נימוק: שינוי החוקה מצריך השגת רוב שקשה לגייס, וזאת כדי למנוע מצב שבו רוב מקרי וזמני ישנה את "כללי המשחק" של המדינה בקלות. מניעת "דמוקרטיזציה יתר".

ראו פירוש: ' פלורסהיים, תולדות ארצות הברית, עמ' 40–48, 222–228.

ב. נימוקים של מדינות הדרום להצדקת פרישתם מן האיחוד ולכינונה של הקונפדרציה העצמאית שעליה הכריזו ב'1861:

- הטענה ולפיה למדינות יש זכות לבטל חוקים פדרליים ואף לצאת מן האיחוד (מהברית). מדינות הדרום טענו שהחוקה היא אמנה בין מדינות ריבוניות, ולכן כל מדינה רשאית לעזוב אותה.
 - ב'ברית' הקיימת יש תחושה של "שני עמים" נבדלים זה מזה, בזים זה לזה ושונאים זה את זה הצפוניים בזו לדרומיים, ואלה חשו ששונאים אותם – ניגודים שמן ההכרח הצדיקו פירוד בעיני מדינות הדרום. לטענתם רק קונפדרציה עצמאית שלהם תוכל לשמור על אחדות והומוגניות.
 - מדינות הדרום חששו שהממשל של לינקולן שנבחר והבטיח לפעול נגד התפשטות העבדות יוביל בסופו של דבר לביטול העבדות. כלכלת מדינות הדרום הייתה תלויה בעבדים האפרו-אמריקנים, ולכן הן העדיפו לפרוש מן האיחוד ולהקים קונפדרציה עצמאית.
 - מדינות הדרום הרגישו שהצפון המתועש מקבל יתרון לא הוגן במיסוי (חוק המכס) ובמדיניות הכלכלית, ועל כן העדיפו לפרוש מן האיחוד (מ'הברית').
 - המדינה קודמת לברית ולכן כאשר האינטרסים שלה נפגעים יש להעדיף אותה.
- הסבר מדוע צעד זה גרם למשבר חוקתי:**
- הפרישה של מדינות הדרום יצרה משבר חוקתי כי לא היה מנגנון חוקתי ברור לפתרון הסכסוך: החוקה האמריקנית לא התייחסה במפורש לשאלה אם מדינה יכולה לצאת מן האיחוד. מכאן נובעת פרשנות שונה של כל צד בוויכוח על הפרישה. הדרום מצא הצדקה חוקית לפרישה ("זכויות המדינות"), ואילו הצפון והממשל הפדרלי טענו שהאיחוד הוא נצחי ובלתי ניתן לפירוק. למדינות המרכיבות את 'הברית' יש מעמד רק כחלק מתוך 'הברית', ואין להן שום זכות חוקית להתנתק ממנה.
 - הצפון והממשל הפדרלי ראו בפורשים מורדים, וחששו שינסו להרחיב את ההשתלטות שלהם על אזורים נוספים במרכז ארצות הברית (ולהנהיג בהם עבדות). כינון הקונפדרציה העצמאית העמיק את המתח בין מדינות הצפון למדינות הדרום, והאיץ את הדרך לפרוץ מלחמת האזרחים בארצות הברית.
 - תקרית "פורט סמטר" בקרוליינה הדרומית מדגימה את שאלת הריבונות הכפולה שלא קיבלה מענה חוקתי. ראו פירוט: 'פלורסהיים, תולדות ארצות הברית, עמודים 66–76, 37–57.

2. "המשבר הכלכלי הגדול", תוכנית ה"ניו דיל"

א. תוצאות המשבר הכלכלי הגדול בארצות הברית הבאות לידי ביטוי בקטע:

- משבר חמור בענף החקלאות וירידה במחירי המזון. בקטע מתוארים מקרים של חקלאים המשמידים תוצרת חקלאית/ לא מעבדים שדות. מחירי המזון ירדו כל כך נמוך שלא כיסו אפילו את עלויות הייצור וההובלה של התוצרת החקלאית. ולכן חקלאים העדיפו להשמיד את תוצרת שלהם ולא לשווק אותה במחירי הפסד. בקטע: "כמויות גדולות של חיטה שלא נקצרו בשדות, כמויות עצומות של תפוחים שנרקבו על העצים", "...אלפי כבשים מומתים בידי מגדליהם".
- כיצד מבטא התצלום (בספר הלימוד עמ' 135) היבט נוסף אך משלים של התוצאות שהצגתם:**
- מדובר בשני היבטים של המיתון הכלכלי: קריסת כוח הקנייה מול עודף היצע: חקלאים השמידו יבולים כדי לצמצם את ההיצע ולהעלות את מחירי המזון שקרסו, ואילו המוני מובטלים בעיר עמדו בתור ללחם כי לא היה להם כסף לרכוש את אותו מזון. משבר כלכלי בעידן של שפע. בתצלום רואים את תוצאות המיתון הקשה שהוביל לאבטלה, עוני ומחסור. אנשים בתור ארוך ללחם ומרק. ביטוי לעוני והרעב והתלות ב"בתי תמחוי" בשנות ה"שפל הגדול". השלט בתצלום קורא לציבור לתרום לבתי התמחוי – דבר המעיד על ממדי העוני ועל היעדר מעורבות של הממשלה בטיפול בעוני.

כיצד אחת מן התוצאות האלה נובעת מן המדיניות הכלכלית הליברלית שהונהגה לפני תקופה זו בארצות הברית:

- קריסת מחירי התוצרת החקלאית הייתה פועל יוצא של מדיניות ה"לסה פר" שהונהגה בארצות הברית. מדיניות שמצדדת באי התערבות של הממשלה בפעילות הכלכלית ומושתתת על ההנחה שכוחות "השוק החופשי" יפעלו בצורה מיטבית (ללא רגולציה, מיסוי ו/או סובסידיות ממשלתיות). לא הייתה רגולציה והתערבות של הממשל בכל הקשור להיקפי הייצור ולמחירי התוצרת. כוח הקנייה של הציבור האמריקני הלך והצטמצם, ואילו החקלאים המשיכו להגדיל את הייצור (באמצעות מעבר למכונות ולטכנולוגיה חדשה), מה שהוביל לעודפי תוצרת חקלאית, לירידה במחירים ולהפסדים. המחירים ירדו כל כך נמוך עד שלא כיסו אפילו את עלויות הייצור וההובלה של התוצרת החקלאית.
 - היעדר רגולציה ממשלתית של המערכת הבנקאית, שוק ההון והאשראי במדינה. הדבר הביא לספקולציות מוגזמות בשוק ההון ולקריסתם של הבנקים. רבים איבדו את חסכונותיהם ונותרו ללא הגנה. כמו כן, ללא אשראי בנקאי, עסקים ומפעלים רבים קרסו ואנשים איבדו את מקור פרנסתם. מעגל האבטלה והעוני התרחב עד לכדי תלות של אנשים רבים בחסדי בתי תמחוי.
 - היעדר רשת ביטחון סוציאלית: המדיניות הליברלית הניחה ש"השוק החופשי" יתקן את עצמו, ולכן אין צורך בהרחבת ההתערבות הממשלתית בנושאים כלכליים וחברתיים. לא היו מנגנוני סיוע ממשלתי כמו ביטוח סוציאלי שיוכלו לסייע למיליוני אנשים שהפכו למובטלים בעקבות סגירתם של מפעלים רבים.
 - המדיניות הליברלית לא יצרה מערכת להעברת עודפי המזון לרעבים. "השוק החופשי" דרש תשלום, והרעבים לא יכלו לשלם. נוצר מצב שבו החקלאים השמידו את המזון במקום שיגיע לידי האנשים הרעבים.
- ראו פירוט: ' פלורסהיים, **תולדות ארצות הברית**, עמודים 801, 231-631.

ב. קביעה – בתקופת ה"ניו דיל" חלו שינויים באופי פעילותו של הממשל ובאיזון בין רשויות הממשל השונות:

- ה"ניו דיל" ביטא שינוי באופי פעילותו של הממשל: מעבר ממדיניות ה"לסה פר" למדיניות של מעורבות ממשלתית פעילה בכלכלה ובחברה, מדיניות המנהלת את הכלכלה ומגינה על האזרח מפני תהפוכות השוק. הממשל בראשות רוזוולט הרחיב את תפקיד המדינה במישורים שונים, ובהם קבלת אחריות על רווחת האזרח (החקיקה שהבטיחה את הביטחון הסוציאלי), פיקוח ורגולציה על המשק הפיננסי, חיזוק מעמד העובד באמצעות חקיקה שהסדירה את יחסי העבודה, וסיוע לחקלאים.
- בתקופת ה"ניו דיל", יחסי הכוחות והאיזון בין שלוש רשויות השלטון בארצות הברית השתנו: הרשות המבצעת (הנשיא) התחזקה על חשבון הרשות המחוקקת (הקונגרס), וחלק מפעולותיו של ממשל רוזוולט במסגרת ה"ניו דיל" הביאו לעימות עם הרשות השופטת (בית המשפט העליון).

בית המשפט העליון פסל אחדים מחוקי ה"ניו דיל" בטענה שהם מנוגדים לחוקה:

הצגת החוקים:

- חוק הבראת התעשייה (NRA): הקמת סוכנות פדרלית חדשה שהסדירה את יחסי העבודה על בסיס של "שיתוף פעולה" מונחה של הממשלה בין העובדים למעסיקים במדינה. בין היתר קביעת זכויות עובדים, שכר מינימום, שעות עבודה מרבית והתחייבות של מעסיקים שלא להעסיק ילדים.
- חוק הבראת החקלאות (AAA): החוק קבע מחירי סף, והציג תוכנית להקטנת עודפי ייצור חקלאיים על ידי קביעת מכסות ייצור לחקלאים (בשלב ראשון – השמדת תוצרת עודפת), מתן פיצויים לחקלאים שנאלצו להגביל את היקף הייצור החקלאי, וכן מתן אשראי זול לחקלאים כדי לאפשר להם לפרוע חובות ולהימנע מעיקולים.

הסבר הטענה של בית המשפט לפסילת החוקים:

- בית המשפט העליון פסל את חוק הבראת התעשייה (NRA), בטענה שחוק זה מנוגד לתיקון העשירי לחוקה: הסדרת מסחר פנים-מדינתי היא בסמכות המדינות ולא בסמכות הממשל המרכזי. כמו כן, החוק פוגע בחופש ההתקשרות החוזית שכן הוא מתערב בענייני חוזים ויחסי עבודה. (לכל אדם עומדת הזכות לחתום על חוזה עבודה אפילו אם תנאי החוזה המוצעים לו אינם הוגנים). בית המשפט קבע שהקונגרס מיהר להאציל סמכויות חקיקה רחבות מדי לנשיא.
- בית המשפט העליון פסל את חוק הבראת החקלאות (AAA), בטענה שחוק זה מנוגד לתיקון העשירי לחוקה. השופטים קבעו כי הסדרת התפוקה החקלאית היא עניין מקומי ששייך לסמכות המדינות ולא לממשל המרכזי. כמו כן, יש בחוק זה פגיעה בחופש החוזים. נקבע שהמענקים הכספיים שניתנו לחקלאים היו אמצעי "כפייה" לא חוקי שנועד לאלץ אותם לציית לתקנות הממשל המרכזי.
- בנוגע לשני החוקים טען בית המשפט העליון שהנשיא נטל לידי סמכויות חקיקה רחבות מדי הפוגעות בזכויות סמכויות המדינות בכל הקשור לסחר ולמיסוי ובעקרונות "השוק החופשי".

ראו פירוט: ' פלורסהיים, **תולדות ארצות הברית**, עמ' 129, 137-141, 229.

פרק שני

3. הגורמים להגירה לארצות הברית הבאים לידי ביטוי בתיאור המהגרים בשיר "הנפיל החדש":

- הגורם הכלכלי: בשיר המהגרים מתוארים "יגיעי הכוח", "עניי הארץ", "הפלטה האומללה". המהגרים היו איכרים שנושלו מאדמתם, מחוסרי עבודה ובעלי חוב. הם היגרו לארצות הברית בגלל אכזבה מן השלטון המלוכני, ומתוך חוסר התקווה לשינוי. המצב הכלכלי שלהם באירופה דחף אותם להגר לארצות הברית, לחיים חדשים ב"עולם החדש".
- הגורם הפוליטי או הדתי: בשיר המהגרים מתוארים כ"נכספים לנשום חופש". בתיאור זה באים לידי ביטוי הגורמים הפוליטיים או הדתיים להגירה. באנגליה התחוללו מלחמות אזרחים בשל המאבק בין המלך ובין הפרלמנט. רבים חיפשו מקום שאין בו מלחמות, מקום שבו יהיו חופשיים. תיאור זה יכול להתאים גם למהגרים שהיגרו עקב רדיפות דתיות.

הסבר כיצד הצהרת העצמאות (1776) משקפת את היותה של ארצות הברית יעד הגירה מועדף:

- השאיפה לחיים של חירות ושוויון: הצהרת העצמאות קובעת זכות יסוד שכל בני האדם נולדו שווים וכי הזכות לחיים, לשוויון ולחופש היא זכות שאינה ניתנת להפקעה. הצהרת העצמאות של ארצות הברית ביטאה את ערך החירות, ולכן הפכה ארצות הברית ליעד הגירה מועדף למהגרים.
 - דחיית המשטרים הישנים: הצהרת העצמאות מסמלת את ההתנתקות הסופית מהמלוכה הבריטית, מ"הסדר הישן" של אירופה, והחלפת צורת השלטון המלוכני לממשל השואב את סמכותו מהסכמת הנשלטים, מממשל אשר תפקידו להגן על חירותם של הנשלטים. לכן, הפכה ארצות הברית ליעד הגירה מועדף עבור עניים ונדכאים שסבלו תחת "הסדר הישן" באירופה.
 - "הזכות לרדיפה אחרי האושר": הצהרת העצמאות הגדירה את הזכות לרדוף אחר האושר כערך מרכזי והעלתה על נס את האפשרות להצליח בזכות עבודה קשה ויוזמה אישית. המהגרים ראו בארצות הברית את המקום שבו יוכלו לממש את החלום האמריקני ולהצליח.
- ראו פירוט: י' פלורסהיים, **תולדות ארצות הברית**, עמ' 8-9, 13, 37-38.

4. אירועים שהשפיעו על מעמדה של ארצות הברית כמעצמה עולמית: הסבר בנוגע לכל אחד משני אירועים שנבחרו אם

האירוע חיזק או החליש את מעמדה של ארצות הברית:

הערה – אפשר לקבל גם תשובה מנומקת המציעה את שתי האפשרויות ולפיהן האירוע חיזק מצד אחד ומנגד החליש. **האירוע – הטלת פצצות האטום**

הטלת פצצת האטום על יפן חיזקה את מעמדה של ארצות הברית כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות:

- לראשונה היה שימוש בנשק גרעיני. הנ"ל הפך את ארה"ב למעצמה היחידה בעלת יכולת גרעינית מבצעית. (לפחות עד שנת 1949 נהנתה ארה"ב ממונופול זה).
- הטלת פצצות האטום הייתה גורם מרכזי שהביא את יפן לכניעה בתנאים אמריקניים ללא צורך בפלישה יבשתית, ובהמשך לשלטון כיבוש אמריקני בלעדי (שלא כמו בגרמניה שחולקה לאזורי כיבוש ושליטה בין המעצמות) שעיצב מחדש את יפן ברוח ערכי הדמוקרטיה האמריקנית.
- השימוש בנשק גרעיני העביר מסר/אזהרה ברורה גם לברית המועצות והוכיח שיש לארצות הברית היכולת והנכונות להשתמש בנשק זה. הדבר הוביל ל"מאזן אימה".
- הצלחת "פרויקט מנהטן" הדגימה את העליונות האמריקנית בתחומי המדע, הטכנולוגיה והארגון התעשייתי, מה שחיזק את מעמדה כמעצמה מובילה גם בתחומים אלה.
- היכולת הגרעינית של ארצות הברית חיזקה את מעמדה הבין-לאומי כמעצמה מובילה ואפשרה לה לתת את הטון ולקבוע בהקמת מוסדות האו"ם.

הטלת האטום החלישה את מעמדה של ארה"ב כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:

- בעקבות הטלת פצצות האטום החלה ברית המועצות במרוץ חימוש גרעיני וכך נוצר "מאזן אימה": הפחד מהשמדה הדדית.
- המרוץ הגרעיני הניע את ברית המועצות להאיץ מרוץ בגזרות אחרות (החלל) ולאיים על ההגמוניה האמריקנית.
- ארה"ב ספגה ביקורת מוסרית על הדרך שבה בחרה לסיים את המלחמה נגד יפן. בטווח הארוך, השפיעו הדילמות האתיות על האופן שבו השתמשה ארצות הברית ביכולותיה הצבאיות.

האירוע – משבר ברלין

משבר ברלין חזק את מעמדה של ארה"ב כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:

- ההתייצבות של ארצות הברית להגנה על ברלין המערבית ועל בעלות בריתה ("הרכבת האווירית" שסייעה לתושבי ברלין) חיזקה את מעמדה של ארצות הברית כמנהיגת הגוש הדמוקרטי, ותוכנית מרשל קיבלה תמיכה רחבה יותר בעקבות משבר ברלין.
 - ארצות הברית הוכיחה שהיא מוכנה להשקיע משאבים עצומים כדי להדוף את ההתרחבות הסובייטית (מימוש מדיניות הבלימה), ובכך איחדה את המערב סביבה, מה שהוביל בהמשך לבריתות כלכליות וצבאיות.
 - ניצחון דיפלומטי: ארצות הברית הוכיחה שאפשר לעמוד מול האיום הסובייטי בלי מלחמה – ברית המועצות הסירה את המצור. ניצחון אמריקני חזק את מעמדה של ארצות הברית כמעצמה.
 - המשבר הוביל להקמת גרמניה המערבית שהייתה עוגן חשוב בגוש הדמוקרטי ובברית נאט"ו בהנהגת ארצות הברית.
- משבר ברלין החליש את מעמדה של ארה"ב כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:
- המשבר הוכיח שארצות הברית לא יכולה למנוע מהסובייטים לבצע פעולות באזורי ההשפעה שלהם. מוגבלות הכוח האמריקני. המשבר הנציח את ההפרדה בין מזרח למערב ואת החלוקה של גרמניה.
 - משבר ברלין הביא לעלייה בהוצאות הביטחון של האמריקנים, וארצות הברית שילמה מחיר של מחויבות ארוכת טווח כדי להגן על מדינות הגוש הדמוקרטי.
 - משבר ברלין החריף את המלחמה הקרה ואת מרוץ החימוש הגרעיני.

האירוע – מלחמת קוריאה

מלחמת קוריאה חיזקה את מעמדה של ארה"ב כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:

- ביסוס הנוכחות האמריקנית באסיה: המלחמה אפשרה לארצות הברית לבסס נוכחות צבאית קבועה במזרח אסיה, כולל בסיסים ביפן ובדרום קוריאה. החזקת כוח צבאי אמריקני באסיה יצר "קו הגנה" נגד התפשטות הגוש הקומוניסטי במזרח הרחוק (מימוש מדיניות הבלימה גם במזרח הרחוק – ברית סיאט"ו).
- חיזוק מערכת הברית: המלחמה הוכיחה את המחויבות של ארצות הברית כמעצמה להגן על בעלות בריתה מפני תוקפנות קומוניסטית.
- המלחמה הניעה צמיחה גדולה בתעשייה הביטחונית הצבאית של ארצות הברית, מה שחיזק עוד יותר את העליונות הצבאית האמריקנית כמעצמה עולמית.
- אף שלא הצליחה להשיג ניצחון מוחלט, הצליחה ארצות הברית למנוע את כיבוש דרום קוריאה בידי צפון-קוריאה (בתמיכה עקיפה של ברית המועצות הקומוניסטית).

מלחמת קוריאה החלישה את מעמדה של ארצות הברית כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:

- אי-השגת ניצחון מוחלט: למרות העליונות הצבאית והטכנולוגית האמריקנית, לא הצליחו האמריקנים להביס את קוריאה הצפונית ואת סין. המלחמה הסתיימה בקו פשרה דומה לקו ההתחלה, מה שנתפס כאכזבה והוכיח את מגבלות הכוח של ארצות הברית כמעצמה.
- העלות הכלכלית והצבאית של המלחמה הייתה עצומה, זו הייתה מלחמה שהתארכה מהצפוי, יצרה תסכול בקרב הציבור האמריקני והעלתה את השאלה אם כדאי לארה"ב להתערב בסכסוכים אזוריים.
- המלחמה הגבירה את תופעת ה"מקרתים" ואת הרדיפות הפוליטיות בארצות הברית, דבר שפגע בחוסנם ותדמיתם של הממשל והחברה האמריקנית.

האירוע – משבר הטילים בקובה

משבר הטילים בקובה חיזק את מעמדה של ארה"ב כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:

- ניצחון דיפלומטי של ארצות הברית: ארה"ב הצליחה לכפות על ברית המועצות את סילוק הטילים מקובה, מה שנתפס כניצחון ברור במלחמה הקרה.
- המצור הימי וההכנות הצבאיות לתקיפה הדגימו את היכולת הצבאית של ארצות הברית. מפגן כוח צבאי זה שימש מסר אזהרה לכל האויבות שלה בגוש הקומוניסטי.
- ארה"ב הוכיחה בהתערבות שלה במשבר הטילים את היותה מנהיגת "העולם החופשי הדמוקרטי" ומי שמוכנה לעמוד על האינטרסים שלה ושל בעלי בריתה, מה שחיזק את המנהיגות שלה בגוש הדמוקרטי.
- משבר הטילים בקובה הוביל ל"קו חם"/לתקשורת בין וושינגטון למוסקבה, מה שביסס את התדמית של ארצות הברית כמעצמה אחראית המגיבה באופן שקול ומדוד ונמנעת ממלחמה גרעינית.

משבר הטילים בקובה החליש את מעמדה של ארצות הברית כמעצמה – נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:

- העובדה שבברית המועצות הצליחה להציב טילים שיאיימו על שטח ארצות הברית הוכיחה את מוגבלות הכוח של ארצות הברית כמעצמה וערערה את תחושת הביטחון של האמריקנים.
 - הכישלון במפרץ החזירים ערב המשבר הוכיח את הרשלנות האמריקנית ופגע בתדמיתה.
 - משבר הטילים בקובה הביא להכרה של מגבלת הכוח הגרעיני. העוצמה הצבאית לא תמיד יכולה להיות מתורגמת לשימוש מעשי ולקבוע רק מטעמים מוסריים אלא גם להיות פועל יוצא של העובדה שגם לצד השני יש יכולת צבאית גרעינית.
 - קנדי הסכים לפנות טילים אמריקניים מאירופה, דבר שהחליש את איום נאט"ו על הגוש הסובייטי.
- ראו פירוט: י' פלורסהיים, **תולדות ארצות הברית**, עמ' 177–193, 195–199.

חלק ב

נושא 1 – הפעילות הציונית בארצות האסלאם בימי מלחמת העולם השנייה והעליות הגדולות מארצות האסלאם בשנים 1948–1967

פרק ראשון

5. יהודי ארצות האסלאם בזמן מלחמת העולם השנייה.

א. השיקולים של בן-גוריון לעידוד עלייה מארצות האסלאם בזמן מלחמת העולם השנייה:

- צמצום העלייה מאירופה בגלל השמדת היהודים בשואה ובגלל הקושי להעלות יהודים מאירופה לארץ-ישראל. בקטע המקור: "תכונתנו הראשית... היא העלייה. ודרכי העלייה מאירופה עכשיו... סגורים ומסוגרים, ויש רק ארצות אחדות המחוברות ביבשה לארץ-ישראל אלהן הארצות השכנות".
- החשש מפני טבח של יהודי ארצות האסלאם, בגלל העוינות הגוברת כלפיהם בשל הסכסוך הערבי-יהודי בארץ-ישראל וכהסקת מסקנות ממה שעוברים יהודי אירופה (השואה). בקטע המקור: "במדינותנו הציונית נתבעת עכשיו תשומת לב מיוחדת לקיבוצים היהודיים בארצות ערב... לחסל אותן בדחיפות... על ידי העברת היהודים שבהן למולדת... מה שעובר עכשיו על יהדות אירופה מחייב חרדה מיוחדת לגורל הגלויות במזרח התיכון". "תושבי בגדאד הערבים עושים בגלוי הכנות לטבח... במצרים מחרף מצב היהודים".
- החשש שהפעילות הציונית בארצות ערב תדעך ותיעלם בשל הלחצים המדיניים שמופעלים על הקהילות היהודיות בארצות אלה מצד השליטים המוסלמים. בקטע המקור: "בארצות ערב יש גם סכנה מדינית. שליטי הארצות מנסים ללחוץ על נתיניהם היהודים שיתנו יד למלחמה בציונות".

על פי מה שלמדתם, הסבירו שיקול נוסף:

- הצורך להעלות יהודים לארץ-ישראל כדי להגביר את כוחו של היישוב באמצעות הדמוגרפיה.

הקשיים בנוגע למימוש מדיניות זו בזמן מלחמת העולם השנייה:

- היציאה מארצות המוצא הייתה לא חוקית בדרך כלל.
 - הכניסה לארץ-ישראל, שהייתה תחת שלטון המנדט הבריטי, הייתה לא חוקית.
 - פעילות ציונית גלויה בארצות האסלאם עוררה התנגדות ואלימות מצד האוכלוסייה המוסלמית.
 - עלייה בדרך היבשה: קשה פיזית, כרוכה בתשלום גבוה למבריחים.
 - לא הייתה תשתית מתאימה וקשרים.
 - השליחים שנשלחו מארץ-ישראל לארגן את העלייה מארצות האסלאם מצאו את עצמם בעימותים ובתחרות בינם לבין הארגונים הציוניים השונים שפעלו בארצות האסלאם.
 - הצהרות אנטי-ציוניות שנשמעו מפי יהודים שנמנו עם השכבות המבוססות.
 - הפעילות של שליחי התנועה הציונית הייתה בלתי לגאלית וכרוכה בסיכון למעצרים ולמאסרים. למשל במצרים המאסר של פעילות החלוץ וחשיפתה בעיתונות המצרית מוטטה את מפעל העלייה של גולדין.
 - אווירה אנטי-יהודית הביאה לצמצום מתן אשרות עלייה.
- ראו פירוט: ח' סעדון וי' רפל, **במחתרת**, עמ' 11–18, 33–36.

ב. בתקופת מלחמת העולם השנייה הוקמו תאים של ארגון ההגנה בכמה מארצות האסלאם. הסבירו מדוע הוקמו התאים האלה:

- החרפת הסכסוך הערבי-יהודי בארץ-ישראל וצמיחת/התחזקות הלאומיות הערבית החרפו את היחס כלפי היהודים בארצות האסלאם, כולל פגיעות אלימות, והתגבר החשש לביטחונם האישי.
- היהודים לא סמכו על השלטונות המקומיים שיצאו להגנתם.
- הצורך להגן על ההעפלה מארצות האסלאם.

קשיים שהיו בהקמת התאים האלה:

- קושי לשמור על קשר בין החברים בתאי ההגנה בתנאים של חשאיות.
 - קושי לשכנע את מנהיגי הקהילה לתמוך ביוזמה משום שהם חששו שאם ההתארגנות תתגלה, היא תסכן את הקהילה כולה.
 - קושי להשיג כלי נשק ובעיות באחסון הנשק (אם לפזר אותו או לאחסן אותו במרוכז).
 - קושי לארגן אימונים סדירים בתנאי מחתרת. קושי להכין תוכנית הגנה כוללת.
- ראו פירוט: ח' סעדון ו' רפל, **במחתרת**, עמ' 16-17, 88-89.

6. יהודי עיראק

א. גורמים שהשפיעו על מצב היהודים בעיראק בשלהי שנות הארבעים של המאה ה-20:

- השפעת מלחמת העצמאות/הקמת מדינת ישראל – **בקטע המקוב:** המחבר מציין בתזכיר כי נכזבו תקוות הקהילה היהודית בעיראק "כי פרוץ המלחמה לא ישפיע על קיומה" ובהמשך: "בגלל המלחמה הזאת נפגעה הקהילה", וכן "הסתבר כי הפסקת הקרבות לא שמה קץ לסבלותיה של הקהילה".
- התגברות הלאומיות הערבית – גורם זה משתמע מן העובדה שגם עם סיום המלחמה לא חל שיפור במצבם של היהודים בעיראק, וההגבלות נגדם נמשכו. **בקטע המקוב:** ראש הקהילה מציין בתזכיר כי אף על פי שהמלחמה הסתיימה ועל אף דבקותה של הקהילה היהודית "בארץ הזאת ונאמנות ללא רבב" – המצור סביבה נמשך.

דוגמאות המבטאות את השפעתם של גורמים אלה על גורל יהודי עיראק בתקופה הזאת:

- עם הקמת מדינת ישראל ופלישת הכוחות העיראקיים לישראל כונן בעיראק משטר צבאי. החוק הפלילי והחוק האזרחי הושעו והונהגו חוקי חירום.
 - באמצע יולי 1948 הגדיר הפרלמנט בעיראק את הציונות ואת הקומוניזם פשע פלילי שהעונש עליו משבע שנות מאסר ועד גזר דין מוות.
 - מאות יהודים נעצרו ורבים נדונו למאסר או לקנסות בעוון קשר עם הציונות.
 - מאות יהודים פוטרו ממשרדי המדינה וממוסדותיה.
 - המיליונר היהודי שפיק עדס הוצא להורג לאחר משפט ראווה שבו הואשם במכירת ציוד צבאי לישראל.
 - השלטון (נורי אל-סעיד) העלה רעיונות של חילופין בין יהודי עיראק לפלסטינים.
 - בשלהי שנת 1949 יזם הממשל גל נוסף של רדיפות נגד חברי התנועה הציונית (מעצרים וחקירות).
- ראו פירוט: ח' סעדון, **בגלוי ובסתור**, עמ' 61-66.

ב. המטרות שביקשה ממשלת עיראק להשיג באמצעות חקיקת "חוק הוויתור על הנתיונות העיראקית":

- להסדיר את היציאה של היהודים שמעוניינים לצאת מעיראק ולמסד אותה, בהנחה שרק כמה אלפי יהודים יבקשו לצאת.
- למנוע הברחת הון מעיראק.
- להשיב את היציבות הפנימית במדינה באמצעות מתן אישור יציאה לגורמים מתסיסים שאינם מרוצים מהשלטון.

התוצאות של חקיקה זו:

- מבוכה ובלבול בקרב יהודי עיראק שנותרו חסרי אזרחות וחסרי אפשרות להתפרנס.
- אי-הוודאות בנוגע לעתיד הקהילה גרמה לקיפאון בפעילות הכלכלית ברחוב היהודי, חברות מסחריות צמצמו את היקף פעילותן או הפסיקו אותה לחלוטין.
- התגברה מגמת ההמרה של נכסי דלא נידי להון נזיל.
- מכירת רכושם של היהודים הובילה להורדת מחירים כללית ולפגיעה במסחר בעיראק.
- שמועות על כוונת הממשל להקפיא נכסי יהודים עוררו בהלה.
- הפגיעה בכלכלה הגבירה את התסיסה נגד היהודים שהואשמו במצב הזה. החלו התנכלויות ליהודים, נזרקו פצצות על בית קפה יהודי ועל הבתים בשכונות וילות שבה התגוררו יהודים רבים.
- תחילה נרשמו לעלייה חברי התנועה הציונית ומשפחותיהם וכן יהודים עניים שביקשו לשפר את מצבם, אך בשל המצב הקשה גדל מספר המבקשים לעזוב את עיראק ותהליך זה המשיך לדרדר את הכלכלה בעיראק.
- נוצר סחף בהרשמה לעלייה שהפכה מעלייה חלקית לעלייה כוללת.

הגורמים לפער בין המטרות של החקיקה לבין התוצאות שלה בפועל:

- ממשלת עיראק הניחה שאלפי יהודים בלבד יירשמו לעלייה וכי הם יצאו מעיראק דרך איראן.
 - איראן, שעד אז אפשרה מעבר דרכה ליוצאים באופן בלתי חוקי, סירבה להמשיך בכך (משום שנענתה לבקשת ישראל שרצתה להסדיר דרכים נוחות ובטוחות יותר).
 - עברו שבועות עד שהוסדרה דרך היציאה מעיראק, ובינתיים התגברו המבוכה ואי-וודאות בקרב הקהילה היהודית.
 - התגובה של ממשלת עיראק לנוכח השתלשלות האירועים הגבירה את חוסר הבהירות, ואת ההידרדרות במצב הכלכלי והביטחוני של היהודים.
 - חולשת ההנהגה המסורתית של הקהילה היהודית, שהייתה חסרת אונים ולא סייעה להרגיע את הרוחות.
 - התגברות כוחה של ההנהגה הציונית של הקהילה, שקראה ליהודי עיראק להירשם לעלייה וניסחה כרוז שהופץ בבתי הכנסת.
- ראו פירוט: ח' סעדון, **בגלוי ובסתור**, עמ' 64–70.

פרק שני

7. גורמים שהשפיעו על החלטת שלטונות תימן לאפשר ליהודים לצאת מן המדינה בשנת 1949:

- בתימן שרר רעב כבד ויציאת היהודים יכלה להקל על המחסור במזון.
- השלטונות ירוויחו מן הרכוש היהודי שיישאר בידיהם, וכן מתשלומים כגון דמי מעבר וחסות ואף שוחד לפקידים.
- החשש של האימאם שליט תימן כי הפרעות נגד היהודים לאחר רצח האימאם הקודם יתרחבו ויסכנו את שלטונו.
- ידיעות על ניצחונות היהודים בארץ-ישראל והשפעתן על צמרת השלטון. האימאם נתפס לפחד מנקמת האל אם יתנגד לחזרתו של העם היהודי למולדתו.

הקשיים שחוו יהודי תימן בדרכם ארצה:

- מעבר בין אזורים ורשויות שונות בתוך תימן האט את התהליך והקשה אותו.
 - הבריטים סגרו את הגבול בין תימן לבין עדן.
 - תלאות בדרך: חום, רעב והיעדר תנאי מחיה בסיסיים, הליכה ממושכת, התנכלות האוכלוסייה המקומית, גביית מיסים ודמי כופר בידי השליטים המקומיים, שודדים בדואים, תמותת תינוקות וילדים ממחלות וממגפות.
 - מצב קשה ותנאים ירודים במחנה המעבר בחאשד.
- ראו פירוט: ח' סעדון, **בגלוי ובסתור**, עמ' 37–38, 40–41.

8. דפוס העלייה שאפיין בתקופה זו את מדינות צפון אפריקה – המאפיינים והדגמה מאחת המדינות:

- עלייה מבוקרת – הנחה שלא נשקפת סכנה ביטחונית מיידית ליהודים במדינה זו.
- תהליך הדרגתי של העלייה: בחירת מועמדים לעלייה על פי תנאים מסוימים (גיל, מספר נפשות במשפחה, בריאות).
- ריכוז יהודי הכפרים בערים. טיפול רפואי לקראת העלייה והעברת היהודים למחנות מעבר.

מרוקו:

- הוקם ארגון "קדימה" שתפקידו היה לארגן, למיין ולקבוע את מכסות העלייה.
- נקבע סדר הערים והיישובים שמהם יגיעו המועמדים לעלייה.
- כל משפחה שרצתה לעלות פנתה למרכז שבו היה רופא ועברה שם בדיקות יסודיות. חולים במחלות מסוימות נפסלו לעלייה.
- אלה שאושרו לעלייה נקלטו במחנה של "קדימה", קיבלו שם טיפולים רפואיים ועשו סידורים פורמליים לעלייה.
- מועמדים הועלו לאוניות ששטו למרסיי ומשם לחיפה.

תוניסיה:

- תהליך הדרגתי שכלל כמה שלבים: רישום המועמדים לעלייה, הכנת ניירת, בדיקת מצבם הבריאותי של העולים, שלב המתנה לעלייה.
- החמרה במדיניות הסלקציה הכפילה את מספר הנפסלים והובילה לוויכוחים בין מחלקת העלייה בתוניסיה לבין שליחי העלייה.
- תקופת המאבק לעצמאות תוניסיה (1954–1957) הייתה תקופה נוחה ליציאת יהודים מתוניסיה. הממשל הצרפתי סייע בשתיקה ליהודים והתנועה הלאומית התוניסאית התעלמה מיציאתם מן המדינה.

ראו פירוט: ח' סעדון, **בגלוי ובסתור**, עמ' 17–20, 81–90, 97–106.

נושא 2 – "מעיל תשבץ" – מפגש בין יהדות לאסלאם בימי הביניים

פרק ראשון

9. להיות מיעוט יהודי בעולם המוסלמי

א. המטרות של תנאי עומר בנוגע ל"בני החסות":

- הסדרת מערכת היחסים שבין השלטון המוסלמי לבין "בני החסות" – יהודים ונוצרים.
- ביסוס עליונות האסלאם והמוסלמים כמעמד שליט באמצעות השפלה סמלית והטלת מגבלות על "בני החסות".
- הסדרת המעמד המשפטי של "בני החסות": בתמורה לקבלת תנאי עומר ותשלום מס גולגולת בידי "בני החסות", התחייבו המוסלמים להגן על חייהם ועל רכושם של "בני החסות" ולאפשר להם חופש פולחן.

האתגרים שהציב מימוש מטרות תנאי עומר לחליפים בארצות האסלאם, וביטויים בצווים:

האתגר הבא לידי ביטוי בצו של הח'ליף אל-מתוואל (קטע מקור 1):

המתח שבין הרצון לשמור על תנאי עומר המדגישים את עליונות האסלאם והאוסרים העסקת "בני חסות" בתפקידים בכירים בממשל המוסלמי, לבין התלות של שליטים מוסלמים במומחיות והמקצועיות של "בני החסות" בניהול המדינה. מן הצו של הח'ליף אל-מתוואל עולה כי מושלים וקצינים מוסלמים מעסיקים "בני חסות" במשרות ממשלתיות, תופעה שמלמדת על הקושי באכיפה של הגבלות תנאי עומר.

האתגר הבא לידי ביטוי בצו של הח'ליף הפאטמי אל-ט'אהר (קטע מקור 2):

המתח בין השאיפה להביא להפצת האסלאם לבין הצורך לספק משפט הוגן, תנאי הגנה וחופש פולחן ל"בני החסות" כפי שנקבעו בתנאי עומר. מן הצו של הח'ליף הפאטמי אל-ט'אהר עולה כי ישנם "בני חסות" שמתאסלמים מתוך חשש לחייהם/תועלת אישית.

הדרך שבחר כל אחד מן הח'ליפים להתמודד עם האתגר, וכיצד הוא נימק את בחירתו:

הדרך שבחר הח'ליף אל-מתוואל:

החליף מצווה לפטר את "בני החסות" המועסקים בתפקידים בכירים בממשל המוסלמי. בקטע: "נגיד המאמינים... החליט לכתוב לקציניו ולמושלים... שיחדלו להעסיק דיימים".

נימוקיו:

- ההעסקה של "בני החסות" בתפקידים בכירים בממשל המוסלמי מנוגדת לרצון האל, לתנאי עומר האוסרים שליטה של "בן חסות" על מוסלמי. העסקתם פוגעת בעליונות המוסלמים. בקטע: "נגיד המאמינים מגנה ודוחה... מרצונו לשאת חן בפני האלוהים על ידי מניעת בדבר ואיסורו", "אל תבקשו את עזרתם של עובדי אלילים והגבילו את בני דתות החסות למעמד שאלוהים הועיד להם".
- "בני החסות" אינם נאמנים למוסלמים ומנצלים את הכוח שניתן בידם למעשי רמאות ואיבה כלפי המוסלמים, לכן אין לאפשר להם להיות בעמדות ניהוליות משפיעות. בקטע: "הם מדכאים אותם ומושיטים ידיהם במרמה ובאיבה נגד המאמינים".

הדרך שבחר הח'ליף הפאטמי אל-ט'אהר:

הח'ליף קרא לבתי הדין לנהוג בדין צדק כלפי כל נתיני המדינה וכן קרא "לבני החסות" שלא להתאסלם אם זה בניגוד לרצונם. בקטע: "כל מי שהופקדה בידיהם סמכות בשירות המדינה ובעיית משפט חייבים להישען על היושר... בכל הבא בפניהם", "אין אונס בדת" "עליהם להסיר פחדים אלה מליבם מי שמעדיף להישאר בדתו... ניתנות לו חסות והגנה".

נימוקיו:

- נאמנות לתנאי עומר המבטיחה ל"בני החסות" הגנה על חייהם ורכושם וכן שמירה על הזכות לקיים את דתם בתמורה לתשלום מס גולגולת. בקטע: "מי שמעדיף להישאר בדתו... ניתנות לו חסות והגנה".
- האסלאם לא חפץ בכפייה דתית. אין ערך חיובי באדם המקבל עליו את האסלאם אם איננו מאמין בערכי האסלאם. התאסלמות מאונס או ומניעי תועלת אישיים איננה משרתת את השלטון המוסלמי. הח'ליף רוצה לוודא שהמוסלמים החדשים אכן נאמנים לדת האסלאם ולא רק לכיסאם ולמעמדם. בקטע: "אין אונס בדת", "עליהם להסיר פחדים אלה מליבם... מי מביניהם המבקש להיכנס לדת האסלאם מתוך בחירת ליבו... ולא במטרה לקדם ולרומם את עצמו יבורך על כך".

ראו פירוט: מ' פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 53–62.

ב. מדוע בדרך כלל נהגו היהודים באימפריה המוסלמית לפנות לבית המשפט היהודי:

- האיסור ההלכתי לפנות לערכאות של גויים, גם אם הם פוסקים על פי דיני ישראל.
- יהודי שפנה לבית דין מוסלמי הסתכן בחרם ונידוי מצד בני הקהילה.
- דיון בבית המשפט היהודי כמעט שלא היה כרוך בתשלום (למעט שכרו של רושם פסק הדין ופרוטוקול המשפט), לעומת הדיון בבית המשפט המוסלמי, שחייב תשלומי אגרות משפט גבוהות ולעיתים גם שוחד.
- משום שנתנו אמון בשופטים היהודים, בני הקהילה.

מדוע במקרים מסוימים בחרו היהודים לפנות לבית המשפט המוסלמי:

- לעיתים פנו מנהיגי הקהילות לרשויות השלטון המוסלמי כדי שיסייעו להם לאכוף פעולות שונות.
 - לעיתים פנו יהודים לבתי דין מוסלמיים כאמצעי לחץ על בית הדין היהודי.
 - בבית הדין המוסלמי היה קל יותר לשחד את השופט והיו כאלה שביקשו לנצל את האפשרות הזאת.
 - סוחרים יהודים פנו לבתי הדין המוסלמיים כדי לקבל אישור לחוזים שנכרתו ביניהם.
- ראו פירוט: מ' פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 112–118.

10. כלכלה ועסקים של יהודים ומוסלמים בימי הביניים**א. מאפיינים משותפים למסחר היהודי ולמסחר המוסלמי בימי הביניים:**

- דמות הסוחר: הסוחר היה איש משכיל, ידע קרוא וכתוב וחשבון, היה בן תרבות, היה מאופיין באדיקות דתית.
- דרכי המסחר: הליכי המקח והממכר.
- עקרונות המסחר: השקעה מתמדת והימנעות מאגירה של מזומנים וסחורות.
- שיטות המסחר: המרת סחורות, אשראי.

מאפיינים ייחודיים למסחר היהודי:

- סוג המוצרים: היהודים לא סחרו בחיטה, מוצר שהיה תחת פיקוח של השלטון ולכן היה בסכנה של הפקעה.
- יהודים לא סחרו במוצרים/תחומים שהשימוש בהם היה אסור עליהם מתוקף החוק בשל היותם "בני חסות": מסחר בבהמות רכיבה, בכלי נשק ובעבדים.
- המסחר בין היהודים הושתת על ההלכה היהודית, כך יהודים ממקומות מרוחקים פעלו במסגרת אותו חוק, שהיה אחיד בכל העולם היהודי, ולא חששו שלא יקוימו התחייבויות.
- הסוחרים היהודים היו חייבים לשלם דמי מכס כפולים בשל מעמדם כ"בני חסות", אולם בדרך כלל חוק זה לא יושם.

ראו פירוט: מ' פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 101–108.

ב. הצגת המקצועות שעסקו בהם בעלי המלאכה היהודים בימי הביניים בארצות האסלאם והסבר מדוע בחרו יהודים**לעסוק בכל אחד מן המקצועות:**

- **ייצור ועיבוד בדים:** טווייה, אריגה, תפירה, צביעת אריגים. היהודים בלטו במיוחד בעיבוד משי. הסבר מדוע: שוק הטקסטיל היה פעיל מאוד, מאחר שבתקופה זו היה הטקסטיל מבוקש מאוד בארצות האסלאם, לא רק לביגוד אלא גם לריהוט. עיבוד המשי היה חלק ממסורת עתיקה של היהודים, הנזכרת כבר בתלמוד.
- **עיבוד מתכות וצורפות:** חרשי ברזל/חרשי נחושת. היהודים לא עסקו בייצור נשק. הסבר מדוע: המסורת המוסלמית מגנה את הצוברים נכסים. גינוי שהתפרש באסלאם כאיסור על עיסוק בצורפות. אולם במציאות היה קיים ביקוש רב לתכשיטים, לכן היהודים והנוצרים עסקו בצורפות.
- **תעשיית הזכוכית:** ייצור כלים, הכנת משקולות זכוכית עבור המטבע המלכותי, כלים לרקחת תרופות. הסבר מדוע: ככול הנראה מסורת עתיקה שמקורה בצפון ארץ-ישראל, שם התקיים מרכז לייצור זכוכית.
- **תעשיית הנייר:** במאה ה-11 כבר היה הנייר נפוץ והחליף את הקלף. הסבר מדוע: ייצור הנייר היה תחום חדש שלא חייב תחרות עם מוסלמים, לכן יהודים רבים פנו אליו, כמו כן היהודים היו חברה לומדת ונוקדו לנייר רב.

ראו פירוט: מ' פרנקל, מעיל תשבץ, עמודים 97–100.

פרק שני**11. נקודות דמיון בין היהדות לאסלאם:**

- ייחוד האל: המונותאיזם – הדת המוסלמית, כמו היהדות, מדגישה שהאל הוא אחד, ומוקיעה את המאמינים באלים אחרים מלבדו.
- אמונה שהאל ברא את העולם ואת האדם: גם בקוראן מדובר על בריאת העולם בשישה ימים, ועל בריאת האדם מעפר. האל כבורא העולם והאדם. על פי שתי הדתות, האל לא נולד ולא הוליד.
- מערכת המצוות: גם בקוראן יש דרישה לקיים אורח חיים מסוים, ונוסף על המצוות הבסיסיות יש מערכת של הלכה. התגבשות הלכה אסלאמית מסועפת בעלת קווי דמיון להלכה היהודית, למשל מתן צדקה.
- אמונה בחזון אחרית הימים: חזון פורענות יום הדין המשותף לאסלאם וליהדות. התיאורים בקוראן דומים לתיאורי הנביאים. תיאור של הרס העולם, משפט לכל בני האדם, גמול לצדיקים.
- תפיסת הנבואה והנביאים: באסלאם, כמו ביהדות, יש רשימה ארוכה של נביאים שהביאו את דבר האל לבני האדם. חלק מן הנביאים מופיעים בתנ"ך ובקוראן. הדמויות שלהם מתוארות באופן דומה, גם אם לא זהה. לדוגמה – משה, אברהם.

ההסברים לדמיון בין היהדות לאסלאם:

- השפעה יהודית ישירה על ראשית האסלאם: מוחמד והמוסלמים הראשונים פגשו יהודים שהשפיעו על הרעיונות, הדימויים והמוטיבים של האסלאם.
- השפעה נוצרית ישירה על ראשית האסלאם: בחצי האי ערב התגוררו נוצרים לפני הופעת האסלאם. התרבות שלהם הושפעה מרעיונות יהודים קדומים ומן "הברית הישנה". רעיונות אלה הגיעו לאסלאם באמצעות הנצרות.
- קיום של מוטיבים יהודיים בתרבות הערבית לפני האסלאם: השפעה עקיפה של היהדות והנצרות על האסלאם. תושבי חצי האי ערב בתקופה שלפני עליית האסלאם הכירו את האמונות והמנהגים של היהודים בגלל עירוב האוכלוסין שם. ראו פירוט: מ' פרנקל, **מעיל תשבץ**, עמ' 9–19.

12. ביטויי ההיחלשות הפוליטית של החליפות בבגדד החל במאה ה-9 ועד המאה ה-11:

- הוקמו שושלות אוטונומיות שלא היו כפופות לשלטון בבגדד משום בחינה כמעט.
- החיילים הערבים הוחלפו בחיילים שכירים.
- תלות כלכלית של הח'ליף במושלי המחוזות ובבעלי הון (סוחרים ובנקאים).
- חלו חילופי שלטון רבים בהתאם לרצון המושלים.
- הח'ליפות פוצלה לשלוש ח'ליפיות.
- חלה ירידה במעמדה של בגדד.

השינוי שחל במעמד הח'ליפות עקב ההיחלשות הזאת:

- מעבר ממוסד פוליטי למרכז רוחני – הנהגה דתית של העדה הסוניית הנאבקת מול האיום השיעי.
- ראו פירוט: מ' פרנקל, **מעיל תשבץ**, עמודים 29–33.

נושא 3 – קהילת יהודי קרקוב בתקופת השואה

פרק ראשון

13. יהודי קרקוב והיודנראט בתקופת מלחמת העולם השנייה

א. מדוע קבעו הגרמנים שקרקוב תהיה בירת הגנרל-גוברנמאן?

הגרמנים ביקשו לפגוע בריבונות ובזהות הלאומית הפולנית באמצעות אי-הכרה בוורשה כבירתה הרשמית של פולין. העברת הבירה לקרקוב – שהייתה בירת פולין בימי הביניים – סימלה פגיעה בפולין "החדשה", שקמה בעקבות חוזה ורסאי.

הסבר כיצד השפיעה הבחירה בקרקוב לבירת הגנרל-גוברנמן על מדיניות הגרמנים כלפי יהודי העיר מראשית הכיבוש

הגרמני ועד סוף שנת 1941 – ביסוס באמצעות דוגמאות:

- גירוש יהודי קרקוב: במאי 1940 פרסמו הגרמנים צו גירוש ליהודי קרקוב, משום שלא ייתכן שיהודים יגורו בעיר הבירה של ממשל הכיבוש הגרמני. הם הרשו להישאר בעיר רק ליהודים עשירים, והיו מעוניינים בעיקר בעזיבת העניים. היהודים שעזבו ראשונים היו במצב טוב יחסית, אלה שעזבו או גורשו מאוחר יותר לא יכלו לקחת עימם רכוש רב. רבים מן היהודים לא מצאו מקורות פרנסה.
 - מיקומו של הגטו: הרחק ממרכז העיר, הרחק ממוקדי מוסדות השלטון, מגורי הקצונה ואנשי הממשל הגרמני. בשכונת פודגוז'ה הענייה, מעבר לנהר ויסלה. גטו קטן וסטרילי.
 - בית מרקחת בגטו: הותר לפתוח בית מרקחת בגטו בשל חשש שמגפות יתפשטו בעיר ויפגעו באנשי המנהל והצבא הגרמני.
 - היהודים היו כפופים לשלוש רשויות שונות (המנהל האזרחי, האס-אס ומשטרת הביטחון). בין הרשויות השונות היו מאבקים והיהודים היו אלה ששילמו את המחיר.
- ראו פירוט: פ' קראי, **פנים רבות לגבורה**, עמ' 22, 31–33, 37–41.

ב. הטיעון של פאנקיייוויץ' בנוגע ליודנראט בקרקוב שבא לידי ביטוי בקטע המקור:

הטענה: חברי היודנראט היו אנשים אידיאליסטים וטובים שפעלו לטובת הקהילה שלהם, אך מתוקף תפקידם היו נתונים בין הפטיש לסדן. "הנהגה במלכוד".

נימוקים:

- ליאון סאלפטר, חבר ביודנראט, מתואר ביומנו של פאנקיייוויץ' כאדם בעל עקרונות, שקט ומאוזן. סירב לברוח מן הגטו והצהיר שמעדיף להיות עם הציבור שלו עד הסוף. בקטע: "אדם בעל עקרונות, שקט, שליו ומאוזן... שאלתיו מדוע אינו מסתלק מן הגטו, מדוע אינו בורח... שאפילו הייתה לו האפשרות לברוח, לא היה מנצלה... הוא יישאר יחד עם כולם עד הסוף".
- סלומנוב, חבר ביודנראט, ניסה להידבר עם הגרמנים במטרה לנסות ולהציל יהודים מהגירוש של יוני 1942. הוא ניסה לתמרן ולנקוט סחבת בכל הקשור לביצוע הפקודה הגרמנית. בקטע: "היה אדם מיושב ונבון... ניסה למצוא את הדרך להידברות עם הגרמנים, כדי לנסות ולהציל... הודות למאמציו ניצלו יחידים בחודש יוני".
- היודנראט פעל תחת לחץ והיה במלכוד: מצד אחד, הצורך במילוי פקודות הגרמנים, ומצד אחר הרצון לסייע לציבור היהודי ולשכנע אותו שהם רק הגוף המבצע ולא הגוף המחוקק. בקטע: "מאוד לא קל למלא פקודות שאינך מזדהה עימן, לעקוף ולטשטש חוקים, לשחק בסחבת... לשכנע השכם והערב שאינך חלק מגוף מחוקק אלא חלק מגוף מבצע".

דוגמאות מפעולותיהם של ראשי היודנראט בקרקוב, וכיצד כל אחת מהן מבססת את טענתו של פאנקיוויץ':

דוגמאות מפעולותיו של ראש היודנראט – מרק ביברשטיין:

- **דוגמה:** מייד עם מינויו לראש היודנראט בקרקוב נדרש ביברשטיין להרכיב תוך יומיים רשימה של 12 חברי מועצה. ביברשטיין מילא את הפקודה, אך הקפיד לבחור לתפקיד אנשי ציבור הגונים ומוכרים בקהילה. **הסבר:** ביברשטיין מונה לתפקידו תחת איומים על חייו מצד משטרת הביטחון הנאצית. למרות הנסיבות הכפויות, הוא פעל מתוך מחויבות עמוקה לקהילה: על ידי בחירת חברי מועצה ישרים והגונים הוא ניסה להבטיח שהיודנראט לא יהיה רק כלי שרת לביצוע פקודות הגרמנים, אלא גוף שיפעל לצורכי הקהילה היהודית.
- **דוגמה:** היודנראט בראשות ביברשטיין דאג לארגון דירות בבתים שבבעלות הקהילה כחלק מהצורך והרצון לסייע ליהודים שגורשו מבתיהם בקרקוב (מציאת פתרונות דיור חלופיים).
- **דוגמה:** היודנראט בראשות ביברשטיין דאג לפעולות סעד ורווחה – ארגון מגבית ביגוד, הקמת מטבחים עממיים שחילקו ארוחות בוקר וצהריים לנזקקים ולפליטים יהודים שהגיעו לקרקוב. חלוקת תלושי מזון. **הסבר:** היודנראט בראשות ביברשטיין פעל להקלת מצוקת הקהילה היהודית בקרקוב באמצעות אספקת שירותי רווחה וסעד. פעולות אלו היו ניסיון להתמודד עם הגזרות הקשות שהוטלו על היהודים עם תחילת הכיבוש הגרמני, ובראשן תהליך האריזציה ופקודות הגירוש.
- **דוגמה:** ביברשטיין ארגן תורנות לעבודות כפייה והקים "קופת יודנראט" שבאמצעותה שולמו משכורות ליהודים שנשלחו לעבודות אלו. **הסבר:** אף שביברשטיין מילא אחר פקודות הגרמנים בנוגע לגזרת עבודות הכפייה, צעדיו נבעו מתחושת אחריות ציבורית ודאגה לרווחת הקהילה היהודית. על ידי תשלום השכר, הוא ניסה להקל את מצוקתם הכלכלית של העובדים ומשפחותיהם. כמו כן, זוהי דוגמה הממחישה את המלכוד שבו היה היודנראט: שימש מכשיר ביצוע של המדיניות הנאצית (ארגון עבודות הכפייה), אך גם פעל כהנהגה המנסה לסייע לקהילה ולרכך את עוצמת הגזרות.
- **דוגמה:** בחודשים מאי ויוני 1940, נצטוו היודנראט בקרקוב לגרש את רוב יהודי העיר. בשלבים הראשונים, סייעו אנשי היודנראט למגורשים במציאת מקומות חלופיים ובתמיכה כספית מצומצמת. בשלב השני הוקמה ועדה שתפקידה היה להכין את רשימות המגורשים ולהנפיק אישורי עבודה. חברי הוועדה, וביניהם ביברשטיין, ניסו להציל יהודים רבים ככול האפשר על ידי "ניפוח" רשימות העובדים המורשים להישאר בעיר. כשגילו זאת הגרמנים, הם אסרו את חברי היודנראט המעורבים, ובראשם את ביברשטיין. **הסבר:** פעולה זו מדגימה כי חברי היודנראט לא מיהרו לשתף פעולה עם הוראות הגירוש, גם במחיר של סיכון חייהם. הדבר מעיד על סולידריות יהודית עמוקה, ועל כך שפעלו מתוך מניעים אידיאליסטיים ורצון להגן על בני קהילתם, ולא ככלי שרת פסיבי בידי הגרמנים.

דוגמאות מפעולותיו של ראש היודנראט – ארתור רוזנצוויג:

- **דוגמה:** סייע בחלוקת הדירות בעת המעבר לגטו. **הסבר:** פעולה זו ממחישה את הדילמה שבה היה נתון היודנראט מתוקף תפקידו – מצד אחד ביצוע הפקודה הנאצית לריכוז היהודים בגטו, ומצד אחר ניסיון להפוך את התהליך הכאוטי למאורגן ככל האפשר ולמצוא קורת גג למשפחות בגטו מתוך דאגה לקהילה שלו.
- **דוגמה:** דאג לשיפור תנאי תברואה ושירותי בריאות בגטו (סניטציה ובתי חולים בגטו) **הסבר:** בפעולה זו בולט הרצון להיטיב עם הקהילה היהודית בגטו, להיאבק במגפות ולהציל חיים.
- **דוגמה:** גייס תרומות שמימנו את מטבחי הסעד בגטו, וכן ארגן את אספקת המזון בגטו: קבלת המזון מהגרמנים וחלוקתו לחנויות שבהן היהודים קנו מזון. **הסבר:** פעולה זו ממחישה את הרצון לדאוג לרווחת הציבור בגטו ולהקל את מצוקותיו, לצד מילוי הוראות הגרמנים.
- **דוגמה:** ריכז את הטיפול במקומות העבודה החוקיים, שילב את בתי המלאכה בשטח הגטו והסדיר את עבודות הכפייה. **הסבר:** דוגמה זו מבליטה את המורכבות בתפקיד היודנראט – הכפילות שבין היותו מכשיר ביצוע של השלטון הנאצי לבין הניסיון של רוזנצוויג לסייע להשרדות היהודים (פרנסה וביטחון יחסי) דרך "הצלה באמצעות עבודה".

- **דוגמה:** לאחר שילוח הטרנספורטים הראשונים מגטו קרקוב, ארגן היודנראט משלחת חיפוש שבחנה את גורל המגורשים. המשלחת חזרה עם ידיעות על השמדה המונית במחנה בלז'ץ, ורוזנצווייג החליט להפיץ את המידע בקרב תושבי הגטו. הסבר: פעולה זו מעידה על העדפת הנאמנות לקהילה על פני ציות עיוור לפקודות הנאצים. בהפצת המידע הקשה ביקש רוזנצווייג להזהיר את הציבור ולנפץ את האשליה שמדובר בשילוח "למחנות עבודה", ובכך לאפשר ליהודים לנסות לברוח או למצוא מקומות מסתור מבעוד מועד.
 - **דוגמה:** הנפקת רישיונות עבודה ("קנקרטה") גם ליהודים שלא הועסקו בפועל. בסוף חודש מאי 1942 החתימו אנשי לשכת העבודה של היודנראט את רישיונותיהם של היהודים העובדים. קונדה האשים את רוזנצווייג, ב"ניפוח" מכון של רשימות העובדים כדי להגן על יהודים מפני גירוש. בעקבות זאת, גורשו הוא ומשפחתו למחנה ההשמדה בלז'ץ. הסבר: פעולה זו ממחישה את נכונותם של חברי היודנראט לסכן את חייהם באופן מודע למען הצלת הקהילה. הם בחרו להערים על הגרמנים באמצעות זיוף רשימות העובדים, מתוך מטרה להציל כמה שיותר מתושבי הגטו מן השילוחים להשמדה.
- ראו פירוט: פ קראי, **פנים רבות לגבורה**, עמ' 19–20, 24, 31, 34, 41–43, 47, 49–50, 62, 65–66.

14. תנועות הנוער בגטו קרקוב

א. דוגמאות לדפוסי הפעולה שאפיינו את תנועות הנוער היהודיות בקרקוב מראשית הכיבוש הנאצי ועד סוף שנת 1941:

- הכשרה לעלייה לארץ-ישראל.
 - חיפוש דרכים לעלייה לארץ-ישראל.
 - השגת אישורי עבודה לכמה שיותר חברים בניסיון להציל יהודים וכן כדי לשמור על מורל וחיי שגרה.
 - הקמת "הקיבוץ העירוני" שבו יכלו צעירים לגור יחד ולחזק זה את זה.
 - הקמת החווה בקופליני, שם עבדו בחקלאות, למדו חקלאות, תנ"ך ותולדות הציונות.
- השינוי שחל באופי הפעילות של תנועות הנוער בשנת 1942 והסבר הגורמים שהובילו לשינוי זה:**

השינוי: מעבר מפעילות צופית חינוכית ציונית לפעילות של מחתרת לוחמת בנאצים.

הגורמים שהובילו לשינוי זה:

- שמועות שפשטו בגטו מסוף שנת 1941 ולפיהן בכוונת הנאצים להשמיד את כל היהודים באירופה.
 - המפגש עם גולה מירה, שהגיעה לגטו בשלהי 1941 ודחפה להקמת מחתרת לוחמת בגטו.
 - גירוש מרס 1942 (גירוש של 1,000 יהודים) והמידע שהמגורשים מיועדים לבלז'ץ.
 - אחרי גירוש יוני 1942 התחזקה בקרב יהודי הגטו ההבנה כי הגרמנים מתכננים השמדה כוללת. כמעט לא היה אפשר להינצל ולברוח, ולכן החליטו להילחם בהם ולו רק למען ההיסטוריה והכבוד הלאומי.
 - חזרתו לגטו של האשק (צבי) באומינגר, בעל ניסיון צבאי (מן הצבא האדום).
 - הבטחת המחתרת הפולנית הקומוניסטית, PPR, לסייע למחתרת בגטו.
- ראו פירוט: פ' קראי, **פנים רבות לגבורה**, עמ' 57–68, 73–74.

ב. נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין שני קטעי המקור בנוגע לחשיבות הלחימה של המחתרת היהודית בקרקוב

נגד הנאצים:

נקודת דמיון: הדוברים בשני המקורות משבחים את ערך הלחימה עצמה כמה שהציל את הכבוד של העם היהודי.

הצגת הבדל: סיפור המאבק של המחתרת בקרקוב מוצג במקור 1 כהצלחה, ואילו במקור 2 הוא מוצג ככישלון.

מקור 1 "החלוץ הלוחם" ראה במאבקו נגד הנאצים סיפור הצלחה: השיג את מטרות המאבק – הצלת הכבוד של העם היהודי, נקמה באויב הנאצי, "לא ולך כצאן לטבח".

מקור 2 צוקרמן מצביע על המאבק בקרקוב ככישלון: אנשי "החלוץ הלוחם" פעלו מחוץ לגטו, פעלו כפולנים ולא כיהודים, לא השכילו "לטפל" ב"משתפי הפעולה" מבפנים, השאירו את אחיהם בגטו לבד ללא הגנה ומאבק, ובסופו של דבר הגיעו יושבי הגטו לפלשוב ולבסוף הומתו.

הסיבות להבדל שהצגתם. בתשובתכם התייחסו לשניים ממאפייני המקור:

- **זהות יוצרי המקור:** מקור 1: את המקור פרסם ארגון "החלוץ הלוחם", שהוביל את המחתרת הלוחמת בנאצים בקרקוב. מנקודת מבטם נתפסה הלחימה מחוץ לשטח הגטו כהישג וכמימוש המטרות שהציבו לעצמם מלכתחילה. הם ראו בבחירה לצאת אל מחוץ לגטו את דרך הפעולה הנכונה והראויה ביותר. מקור 2: הדובר הוא יצחק (אנטק) צוקרמן, ממנהיגי מחתרת אי"ל בוורשה, שדגל בהתנגדות חמושה מתוך הגטו ("אקצייה נגד אקצייה"). ביקורתו נמתחה עוד בזמן אמת על פעילות "החלוץ הלוחם", ולכן הוא מדגיש בדבריו את כישלון המאבק מחוץ לגטו. (מחלוקת שהייתה מלכתחילה בין שני הארגונים: אי"ל ו"החלוץ הלוחם". הוא היה בין אלה שניסו לשכנע את "החלוץ הלוחם" בקרקוב לשנות את דרך הפעולה, אך "החלוץ הלוחם" קיבל החלטה עצמאית שונה).
- **קהל היעד ומטרת המקור:** מקור 1: נכתב בידי ארגון "החלוץ הלוחם" ויועד לחברי המחתרת ולתושבי הגטו. מטרתו הייתה לעודד את רוחם של הלוחמים והיהודים בגטו ולהציג את פעולות המחתרת כהצלחה מורלית ומבצעית. מקור 2: דבריו של אנטק צוקרמן נאמרו בעצרת זיכרון ליהודי קרקוב, אל מול קהל במדינת ישראל, שנים לאחר סיום המלחמה. מטרתו הייתה להצדיק בדיעבד את הגישה האסטרטגית שבה דגל מלכתחילה – לחימה מתוך הגטו – ולהסביר מדוע לשיטתו דרך הפעולה שבה בחר "החלוץ הלוחם" לא הובילה להישגים המצופים.
- **מועד פרסום המקור:** מקור 1: דברי "החלוץ הלוחם" פורסמו במלאת שנה לייסוד הארגון, כמעט שנה לאחר "מבצע ציגנריה". במועד זה נתפס המבצע בעיני המחתרת כהישג חשוב שהגשים את יעדיהם, והדברים נכתבו ברוח של "חגיגת הניצחון". המקור פורסם טרם חיסולו הסופי של הגטו, בתקופה שבה עוד נשמרה התקווה להצלת חלק מיושביו. מקור 2: דבריו של אנטק צוקרמן נאמרו בשנת 1950 במדינת ישראל, כמה שנים לאחר תום המלחמה. בשל כך, הדובר נהנה מ"פרספקטיבה של זמן": הוא בוחן את פעילות "החלוץ הלוחם" מתוך ידיעת "סוף הסיפור" של יהודי קרקוב, כאשר התמונה ההיסטורית המלאה ותוצאותיה הקשות כבר היו ידועות בבירור.
- **ההקשר ההיסטורי:** מקור 1: נכתב בטווח של פחות משנה לאחר "מבצע ציגנריה". עבור חברי "החלוץ הלוחם", המבצע נחשב לשיא פעילותם המחתרתית ונתפס כהישג חשוב שעלה בקנה אחד עם מטרותיהם המקוריות – לחימה אקטיבית בנאצים מחוץ לגטו. מקור 2: הרקע לדבריו של אנטק צוקרמן נעוץ בביקור בקרקוב ביום "מבצע ציגנריה". צוקרמן הגיע במטרה לשכנע את חברי "החלוץ הלוחם" לרכז את המאמצים במרד בתוך תחומי הגטו ("אקצייה נגד אקצייה"), והופתע לגלות שהם בחרו באסטרטגיה שונה של לחימה: בלחימה מחוץ לגטו. פער תפיסתי זה בזמן אמת עיצב את עמדתו הביקורתית, שליוותה אותו גם שנים רבות לאחר תום המלחמה. ראו פירוט: פ' קראי, **פנים רבות לגבורה**, עמ' 73–79, 86–95.

פרק שני

15. הצגת הפעילות שהתקיימה בכל אחד משלושת האתרים שנבחרו, והסבר כיצד הפעילות בכל אחד מהם משקפת היבט

שונה בגורלם של יהודי קרקוב בתקופת מלחמת העולם השנייה:

אמליה – מפעל שרכש אוסקר שינדלר, איש עסקים גרמני ממוצא צ'כי, מידי יזמים יהודים לאחר הכיבוש הנאצי. במפעל ייצרו כלי מטבח ובהמשך תחמושת עבור הצבא הגרמני. המפעל של שינדלר היה ממוקם מחוץ לגטו. בתחילה העסיק שינדלר יהודים מגטו קרקוב ככוח עבודה זול (מאוחר יותר הועסקו במפעל יהודים ממחנה פלשוב), עם הזמן הפך המפעל למקלט עבורם. שינדלר השתמש בקשריו במתן שוחד כדי להגן על עובדיו מפני הגירוש להשמדה. העובדים הוגדרו כ"חיוניים למאמץ המלחמתי", מה שהציל אותם ממשלוחים להשמדה. הסבר: המפעל משקף את היבט ההצלה וההישרדות. הוא סימל את התקווה ש"עבודה תציל ממוות". היציאה לעבודה אפשרה הברחת מזון וידיעות. ההיכרות עם שינדלר אפשרה הצלה בימי האקציות. זהו ביטוי להצלה באמצעות חסיד אומות עולם (שינדלר).

אופטימה – מכלול סדנאות עבודת כפיים פשוטה שהיו נראים יזם את הקמתו בתוך שטח הגטו והיה תחת פיקוחה של המשטרה היהודית. יהודים עשו שם עבודות עבור הגרמנים. הסבר: סדנאות העבודה משקפים את החיים הכלכליים והניצול של היהודים בידי הגרמנים ככוח עבודה בגטו. כמו כן הם ביטאו את התקווה של תושבי הגטו ש"עבודה תציל ממוות". העבודה בסדנאות המלאכה מדגימה את הדילמות המורכבות שעמדו לפני יהודים בזמן מלחמת העולם השנייה – הרצון לשרוד מול שיתוף פעולה כפוי ועבודה עבור הגרמנים בתנאי ניצול. מי שעבד בבתי המלאכה זכה "להגנה" מפני גירוש להשמדה.

פולוניה – בית קפה בגטו. הגרמנים אפשרו את קיומו כדי למנוע התנגדות מצד תושבי הגטו באמצעות אשליית חיי תרבות בגטו. **הסבר**: בית הקפה משקף את אשליית התקווה וקיום חיי תרבות ופנאי בגטו.

מונטלופי/הלצלב – בתי הסוהר של הנאצים בקרקוב, הגסטפו השתמש בבתי הכלא כמרכז דיכוי. לוחמי מחתרת יהודים כמו חברי "החלוץ הלוחם" ואסירים פוליטיים נכלאו, עונו והוצאו להורג. בבתי הכלא קיימו חלק מהאסירים פעולות תיעוד, פעילות חינוכית תרבותית בעת הקשה ביותר וארגון של פעולות בריחה. **הסבר**: בתי הכלא משקפים את הטרור והדיכוי של המחתרת היהודית, ולצד זאת מסמלים את הגבורה וההתנגדות היהודית מול הדיכוי הנאצי.

ז'גודה – הכיכר המרכזית בגטו. כיכר שדרכה יצאו תושבי הגטו לעולם החיצון, דבר שאפשר להם התאווורות מהרחובות הצפופים ומקום מפגש חברתי. בכיכר זו פעל בית המרקחת של הרוקח תאדאוש פאנקיוויץ' – עורך חיים פיזי ורוחני. מנגד, הכיכר מסמלת שילוחים ומוות אכזרי, בעיקר באקצייה של מרץ 1943 בה חוסל הגטו. **הסבר**: הכיכר שהייתה עד לראשית הגירושים מן הגטו, סמל לחיים וקשר עם העולם שמחוץ לגטו הפכה בתקופת הגירושים לסמל השילוחים להשמדה.

פלשוב – מחנה עבודה שהקימו הנאצים בסוף שנת 1942 ונוהל בידי איש האס-אס אמון גאת. המחנה הוקם על חורבות בתי עלמין יהודיים. לאחר חיסול גטו קרקוב הועברו למחנה זה מי ששרדו את האקציות. המחנה שימש את הנאצים כמקום של עבודות כפייה קשות, נעשו בו מעשי רצח שרירותי, והונהגה בו מדיניות של הרעבה ויחס בלתי אנושי מצד אנשי האס-אס שניהלו את המקום. **הסבר**: המחנה משקף את המעבר מחיים בגטו למשטר של מחנה ריכוז. במובן מסוים, עבור היהודים שעבדו שם הוא סימל תקווה להצלה ממוות, בעיקר נוכח השמועות על הפסדי הגרמנים בחזית, עד לשילוחם של השורדים למחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו.

ראו פירוט: פ' קראי, **פנים רבות לגבורה**, עמ' 39, 49–50, 53, 84, 93–95, 99, 101–103.

16. **אנשי המחתרת היהודית בקרקוב פעלו בגבורה גם לאחר שנתפסו בידי הגרמנים – ביסוס הקביעה באמצעות דוגמאות:**

- הלוחמים, למעט המלשינים שהביאו לגילוי דירות המסתור, לא מסרו שמות חברים ומקומות מחבוא. עמידתם של לוחמי המחתרת בעיניים ללא הסגרת חבריהם מבטאת את ערך הרעות, הנאמנות לתנועה ולחברים גם במחיר אובדן חיים.
- גוסטה דרנגר הסגירה את עצמה (פעמיים, גם בסוף דרכם, לאחר בריחתם לבונקר) לאחר ששמעה שבעלה נאסר בעקבות "מבצע ציגנריה". דוגמה לערכי הקרבה, שותפות, אי-הפקרה, אחוות רעים ואוהבים.
- בתא הנידונים למוות במונטלופי המשיכו הגברים בפעילות תרבותית חינוכית: לימוד תנ"ך, ידיעת הארץ, עברית ואף חלקו את המזון ביניהם. הפעילות הרוחנית-תרבותית בתנאי הכלא הקשים מבטאת את שימור הרוח, התקווה, שמירה על צלם אנוש ואי-כניעה לגורל.
- בתא הנשים קיימו האסירות הקראת שירים, שיעורים על תולדות הציונות, הפעילות הרוחנית-תרבותית מבטאת את המאבק לשמירה על צלם אנוש וכן שימור הרוח והתקווה.
- כתיבת "יומנה של יוסיטינה": גוסטה דרנגר נכלאה בכלא הנשים, כתבה את קורות המחתרת בחשאי על גבי פיסות נייר טואלט שהוברחו לתא. היא האמינה שחובתה לתעד את המרד למען הדורות הבאים, כדי שידעו שהנוער היהודי נלחם בגרמנים. כתיבת היומן הוא ביטוי לגבורת הרוח, שימור הזיכרון והנצחה.
- ניסיונות בריחה מהמשאית שהובילה אסירים לפלשוב: בעת שהובלו להוצאה להורג מהכלא למחנה פלשוב הצליחו בני הזוג דרנגר עם לוחמים נוספים לבצע בריחה נועזת. לאחר הבריחה הם חזרו לפעול כקבוצה לוחמת ביערות עד שנפלו שוב לידי הגרמנים. הפעולה מבטאת בחירה בחיים, אי-מוכנות להיכנע ו"ללכת כצאן לטבח".
- התנפלות על אנשי אס-אס לפני הוצאה להורג בפלשוב והימצאות פתק "אני יהודי" – "לא כצאן לטבח", ביטוי לרצון לנקמה ברוצחים, גאווה לאומית נוכח רצח עם.
- לאחר הבריחה הנועזת שלהם מבית הכלא, גוסטה וסימק דרנגר מוציאים בבונקר, עיתון מחתרת "החלוץ הלוחם". מטרתם הייתה להפיצו בקרב מי ששרד את האקציות בגטו, לטעת בהם מוטיבציה להמשך ההתנגדות וליצור תקווה לעתיד. כמו כן, באמצעות העיתון המחתרתי הם קיוו לתעד ולהנציח את הגבורה – "עוד שורה בהיסטוריה".

ראו פירוט: פ' קראי, **פנים רבות לגבורה**, עמ' 93–95.

נושא 4 – מלחמת העצמאות

פרק ראשון

17. ההפוגה הראשונה ופרשת אלטלנה

א. קביעתו של המפקד הבכיר בנוגע לחשיבות ההפוגה הראשונה מבחינת מדינת ישראל:

הסבר הקביעה:

התערבות האו"ם והדרישה להפוגה נתפסה במובן המטפורי כ"טל משמיים" וכברכה בלתי צפויה: עזרה שהגיעה בזמן נכון ביותר מבחינת מדינת ישראל, לאור מצבה הקשה בתום חודש לחימה מול צבאות מדינות ערב, וכן לאור העובדה שלמדינת ישראל הצעירה היה צורך הכרחי בהתארגנות מחודשת מבחינה צבאית, לוגיסטית ומורלית כדי להמשיך ולהתמודד עם הבאות במלחמה.

נימוק באמצעות עובדות היסטוריות:

- ערב ההפוגה, בתום חודש של לחימה מול צבאות ארצות ערב, מדינת ישראל הייתה במצב קשה בכל החזיתות. ונזקקה להפוגה: מדינת ישראל הותקפה בחזיתות שונות, וזאת כאשר צה"ל עדיין לא הוקם – היה בשלבי התארגנות. לצבאות ארצות ערב היה יתרון רב בציד לחימה ובלוחמים רעננים שבאו מצבאות סדירים, תקפו בו בזמן מכמה חזיתות, ואילו ישראל סבלה מנחיתות ניכרת מבחינת ציוד לחימה ונאלצה לפצל את כוחותיה בחזיתות שונות, כוחות שכבר לחמו חצי שנה והיו תשושים.
- ההצלחות של צבאות מדינות ערב בחודש הלחימה הראשון יצרו מצב קשה שהעמיד בסימן שאלה את עצם קיומה של המדינה: צבא מצרים הגיע במערב עד אשדוד (של היום) "עד הלום" והצליח לנתק את הנגב מן השפלה; הסורים הגיעו עד דגניה (כיבוש צמח, משמר הירדן); צבאו של קאוקוג'י התמקם במרכז הגליל התחתון. כוחות הלגיון הירדני השתלטו על לטרון, כבשו שכונות בירושלים, ניתקו את הר הצופים וכבשו את הרובע היהודי. צבא לבנון השתלט על נצרת ועל חלקים מן הגליל.
- ימי ההפוגה סייעו למדינת ישראל לוגיסטית ומורלית: ישראל ניצלה את ההפוגה לריענון הכוחות הלוחמים, לחימוש מסיבי (אוניות נשק, כולל נשק כבד), לבנייתו ולחיזוקו של הצבא (צה"ל הוקם ב-26 במאי 1948), למסגרת של צבא העם בעל מבנה ופיקוד מסודר.
- ההפוגה אפשרה זמן להכשרת כוח לוחם וכן גיוס עולים חדשים לצה"ל.

ראו פירוט: מ' פעיל, **עצמאות תש"ח-תש"ט**, עמ' 58-68; י' גלבר, **קוממיות ונכבה**, עמ' 209-221.

ב. הנימוקים שעליהם ביסס בן-גוריון את החלטתו לפגוע באונייה "אלטלנה":

- האצ"ל איים על ריבונות המדינה. הוא פעל בניגוד לחוק הקמת צה"ל הקובע שלא מאפשרים לארגון צבאי עצמאי לפעול מחוץ למסגרת צה"ל. מפקד האצ"ל הפר את התחייבויותיו. בעת פירוק הארגון והקמת צה"ל התחייב האצ"ל למסור את הנשק לצה"ל. **בקטע**: "ב-26 במאי הוצאה פקודה על הקמת צבא הגנה לישראל. באחד ביוני חתם ראש אצ"ל על התחייבויות... התחייבויותיו... נתמלאו רק בחלקן" "הארגון לא חדל מלפעול... פעולות רכישה נפרדות של נשק וציוד מלחמתי לא נפסקו". "אינו מקבל את דינה" [של המדינה].
- חשש שהאצ"ל, בהנהגת מנחם בגין, מסכן את המדינה ב'מלחמת אחים' בעצם קיומו של כוח צבאי מקביל לצה"ל. **בקטע**: "ניסיון התנקשות, בידי ארגון הידוע בשם אצ"ל, באחדות המדינה וריבונותה, שהפר את התחייבויותיו כלפי המדינה... מעמיד בסכנה את המדינה ומכשיר את הקרקע למלחמת אזרחים בקנה מידה רחב".
- ישראל הייתה חתומה על הסכם הפוגה שקבע האו"ם, והבאת הנשק באופן גלוי הייתה עלולה לפגוע בלגיטימציה הבין-לאומית של המדינה. **בקטע**: "ניסיון התנקשות של... האצ"ל במעמדה הבין-לאומי... הביא אצ"ל לארץ אונייה עם נשק... דבר שהיה בו הפרת סידור בין-לאומי של האו"ם שמדינת ישראל קיבלה על עצמה".
- במציאות של מלחמת קיום, יש הכרח לפיקוד אחד. אצ"ל סיכן בהתנהלותו את מדינת ישראל. **בקטע**: "ניסיון התנקשות של... האצ"ל באחדות המדינה וריבונותה... ביכולתה הצבאית של מדינת ישראל".

על פי מה שלמדתם, הציגו את העמדה של המתנגדים להחלטה זו, ונמקו אותה באמצעות עובדות היסטוריות:

עמדה מנוגדת: ההחלטה לפעול נגד "אלטלנה" בכוח ולפגוע בה לא הייתה הכרחית/מוצדקת.

נימוקים באמצעות עובדות היסטוריות:

- ארגון האצ"ל חדל לפעול ולהתקיים במדינת ישראל ואנשיו הצטרפו לצה"ל. הוא המשיך לפעול רק בירושלים שלפי החלטת האומות המאוחדות לא נכללה בשטח המדינה, ומדינת ישראל לא הכריזה ריבונות עליה. הנשק שהיה על האונייה שלא נמסר לצה"ל היה מיועד לאצ"ל בירושלים, ונשלח מצרפת עוד לפני כניסת ההפוגה לתוקף.
- הנשק היה נחוץ: בעיצומה של מלחמת קיום נזקקה המדינה הצעירה לכלי נשק. הטבעת האונייה עם הנשק שעליה הייתה החלטה נמהרת שפגעה קשות במאמץ המלחמתי ובעתידה של המדינה.
- החלטת בן-גוריון הובילה לפעולה צבאית שבה נהרגו 16 לוחמי אצ"ל, ושלושה לוחמי צה"ל ובכך הייתה סכנה למלחמת אחים". היה אפשר לפעול באופן מדוד יותר ולהגיע לפשרה. האצ"ל עשה כל שבידו כדי למנוע את הסכנה של "מלחמת אחים". האצ"ל גילה נכונות להגיע להסכם ולהעביר את רוב הנשק למחסני צה"ל. כמו כן, מפקד האצ"ל מנחם בגין, קרא לאנשיו להימנע מתגובה אלימה להטבעת הספינה, דבר המלמד על כך שהסכנה למלחמת אזרחים נבעה דווקא מהחלטת בן-גוריון.
- האצ"ל התחייב למסור את הנשק שהיה מיועד לצה"ל ורק ביקש להבטיח העברה עצמאית של חלקו של הנשק לאצ"ל בירושלים. המדינה/הממשלה הם שהפרו את ההסכם כשביקשו להעביר את כל הנשק לידיהם בכפר ויתקין.
- החלטת בן-גוריון לירות על האונייה "אלטלנה" העמיקה את הפיצול פיצול בחברה דווקא בזמן מלחמת קיום. ראו פירוט: מ' פעיל, **עצמאות תש"ח-תש"ט**, עמודים 67-68; י' גלבר, **קוממיות ונכבה**, עמ' 224.

18. קרבות "עשרת הימים" ומבצעי ההכרעה

א. הסבר הקביעה של ההיסטוריון י' גלבר בנוגע לחשיבותם של "קרבות עשרת הימים" וביסוס הקביעה באמצעות

ההישגים של צה"ל בתום הקרבות האלה:

- הסבר הקביעה: "קרבות עשרת הימים" הביאו להסרת האיום הקיומי על ישראל. מדינת ישראל יצאה ממלחמת הקיום ההישרדותית. ההישגים בתום "קרבות עשרת הימים" הפכו את קיומה של המדינה למובטח, ומכאן עברה מדינת ישראל ממגננה ליוזמה התקפית.
- ביסוס הקביעה של גלבר באמצעות ההישגים של צה"ל בתום "קרבות עשרת הימים":
- גזרת מרכז הארץ: במבצע דני נכבשו רמלה ולוד והורחבה השליטה בפרוזדור ירושלים. סלילת דרך בורמה הבטיחה קשר רציף עם ירושלים. ירושלים לא הייתה עוד עיר מנותקת.
 - בחזית הצפונית: מבצע דקל הביא לפירוק של צבא קאוקג'י. הוסר האיום על הגליל התחתון והעמקים. כוחות צה"ל כבשו את נצרת ואת הגליל התחתון כולו.
 - בחזית הדרומית: צה"ל הצליח למנוע את המשך המתקפה המצרית.
 - מדינות ערב ביקשו במהרה הפוגה נוספת – וזה הוכיח שהיוזמה וההצלחות אכן פגעו בצד הערבי, ושכוחה של ישראל גובר. הוסר האיום הקיומי.
 - צה"ל הוכיח שיש לו יכולת לנהל כוחות צבא גדולים במבצעים השונים. המרחב היבשתי חולק אסטרטגית לארבע חזיתות, ובראשם עמד קצין בדרגת אלוף. לצד המערך היבשתי החלו לתפוס את מקומם גם חילות האוויר והים ובהמשך חילות נוספים. כך הפך צה"ל מארגון מליציוני לצבא עם סדיר.
 - לאור הצלחת מבצע דני נסוג המתווך ברנדוט מתוכניתו לכלול את ירושלים בתחום המדינה הערבית-ירדנית, ושב אל תוכניתו המקורית של האו"ם מיום ה-29 בנובמבר 1947 ולפיה ירושלים תהיה במעמד בין-לאומי. (עם זאת נצמד ברנדוט לתוכניתו בדבר הסרת שטחו של הנגב משטח המדינה היהודית המיועדת והעברת שטח זה לידי המדינה הערבית-ירדנית לכשתקום).
 - ברנדוט ביטל את הסעיף בתוכניתו שלפיו יוקם פרלמנט ישראלי-ערבי שידון במדיניות ההגירה לארץ-ישראל. זה היה הישג למדינת ישראל, שכן הוסר בכך האיום שמדיניות העלייה תיקבע בצילו של וטו ירדני-פלסטיני.
- ראו פירוט: מ' פעיל, **עצמאות תש"ח-תש"ט**, עמ' 68-74; י' גלבר, **קוממיות ונכבה**, עמ' 226-234.

ב. יעדים מדיניים – צבאיים שמדינת ישראל ביקשה להשיג לאחר "קרבות עשרת הימים":

- סיכול "תוכנית ברנדוט" ודאגה להבטחת החלת הריבונות של ישראל על הנגב (כפי שקבעה מלכתחילה "תוכנית החלוקה" של האו"ם מיום כ"ט בנובמבר 1947).
- קביעת גבולות בני הגנה באמצעות כיבוש והרחבת הטריטוריה אל מעבר לגבולות "תוכנית החלוקה" שהציע האו"ם ב-29 בנובמבר 1947.
- הבטחת רציפות טריטוריאלית ממטולה שבצפון ועד אילת שבדרום: להביא לחיבור המובלעות המנותקות למרכז הארץ (הנגב והגליל) ולמנוע את הפיצול של המדינה היהודית באמצעות רצף טריטוריאלי בריבונות ישראל.
- רצף טריטוריאלי יביא לשיפור קווי ההגנה של מדינת ישראל.
- יצירת לחץ צבאי על מדינות ערב כדי להוביל אותם למשא ומתן מדיני להסכם שביתת נשק בתנאים הנוחים לישראל.

הסבירו אילו מן היעדים הושגו במבצע יואב ואילו מן היעדים הושגו במבצע חירם:

מבצע יואב:

- המבצע טרפד את תוכנית ברנדוט השנייה. במהלך המבצע נכבש הנגב והפך להיות חלק מן המדינה היהודית. המהלך הצבאי שעשתה ישראל במבצע יואב גבר על המהלך המדיני שתכנן האו"ם באמצעות שליחו ברנדוט.
- חיבור הנגב למרכז הארץ. יצירת רצף טריטוריאלי בשליטה ישראלית.
- המבצע יצר לחץ על מצרים לסיים את המלחמה נגד ישראל: המצור על כיס פאלוג'ה הפעיל לחץ על מצרים התשושה להסכים לסיים את המלחמה נגד ישראל. בעקבות מבצע יואב (ובהמשך מבצע "חורב") הגיעה מצרים לשולחן דיוני המו"מ לשביתת נשק. בעקבותיה הלכו גם יתר מדינות ערב.

מבצע חירם:

- המבצע הביא להשתלטות של צה"ל על כל הגליל (כולל ערים מרכזיות כמו צפת, נהרייה, עכו וכפרים רבים באזור) ומכאן להתרחבות הטריטוריה בריבונות ישראל אל מעבר ל"תוכנית החלוקה" של האו"ם מיום כ"ט בנובמבר 1947 (לפיה הגליל המערבי היה אמור להיות בשליטה של המדינה הערבית).
 - כיבוש הגליל במבצע חירם הביא ליצירת רצף טריטוריאלי בין שני חלקי הגליל ובין הגליל למרכז הארץ ודרומה. הושגה שליטה מלאה על דרכי התחבורה בגליל, רצף טריטוריאלי ועומק אסטרטגי שאפשר חיזוק קווי ההגנה של מדינת ישראל בכלל ושל יישובים שהיו מבודדים/ותחת מצור ערבי קודם לכן.
 - המבצע הביא לדחיקת "צבא ההצלה הערבי" והכוחות הסוריים מחוץ לגבולות המדינה, ובכך גם יצר אמצעי לחץ נוסף על לבנון וסוריה להגיע למו"מ להסכם שביתת נשק עם מדינת ישראל.
 - המבצע השלים את ההשתלטות של צה"ל על גבולות "תוכנית החלוקה" (1947) ואף מעבר לכך (כולל שליטה בגליל המערבי) המבצע הביא לסיום המלחמה בחזית הצפונית.
- ראו פירוט: י' גלבר, **קוממיות ונכבה**, עמ' 311–313, 315–330, 475; מ' פעיל, **עצמאות תש"ח–תש"ט**, עמ' 75, 77–82.

פרק שני

19. מפרוץ מלחמת העצמאות ועד מאי 1948, נקטה הנהגת היישוב במדיניות שלפיה אין מפנים יישובים מרוחקים או מבודדים.

הצגת נימוקים של התומכים בהחלטה זו ונימוקים של המתנגדים להחלטה זו:

נימוקים של התומכים בהחלטה זו:

- פינוי יישובים היה פוגע במורל ובמוטיבציה.
- קיומו של יישוב קובע את הגבולות.
- יישובי הספר הם קו קדמי בפני פלישה צפויה של צבאות ארצות ערב.
- המשק היה ערוך כלכלית וביטחונית, והיה יכול להגן על היישובים המבודדים.
- נסיגה/פינוי יישוב יהודי תחזק את העילה של האמריקנים לשקול מחדש את תוכנית החלוקה.

נימוקים של המתנגדים להחלטה זו:

- היישוב לא היה יכול לשמור על קווי האספקה החיוניים ליישובים המבודדים. משבר השיירות הוכיח זאת.
- פינוי יישובים מבודדים היה מאפשר ריכוז כוחות לצורך התקפה.
- הגבולות כבר נקבעו ב"תוכנית החלוקה", לכן לא הייתה משמעות מדינית לקיום היישובים.
- יישוב לא יכול לעמוד בפני פלישה של צבאות סדירים.
- פינוי רק של ילדים ואימהות מהחזית מוביל לפגיעה במורל.

ראו פירוט: מ' פעיל, **עצמאות תש"ח–תש"ט**, עמודים 33–48; י' גלבר, **קוממיות ונכבה**, עמ' 467–468.

20. אחת התפיסות הרווחות בנוגע למלחמת העצמאות היא שזו הייתה "מלחמת מעטים מול רבים":

עובדות המבססות תפיסה זו:

- פוטנציאל גיוס מבחינה דמוגרפית: היישוב היהודי מנה כ-650 אלף נפש, ואילו הצד הערבי פלסטיני מנה כפול. עם הקמת המדינה גדל מספר היהודים אך עדיין היה פוטנציאל הגיוס בצד הערבי גבוה הרבה יותר. מיליוני ערבים במדינות שלחמו נגד מדינת ישראל (מצרים, ירדן, סוריה לבנון ועיראק).
- בחודשי הלחימה הראשונים היו יישובים יהודיים רבים תחת מצור והתקפות טרור, סגורים ומוקפים ברוב ערבי חמוש שחסם את צירי התנועה לנגב, לגליל ולירושלים. מציאות זו חיזקה תמונה מטעה ולפיה היישוב לא יוכל לעמוד במתקפה הערבית.
- בחודשי הלחימה הראשונים סבלו כוחות ההגנה של היישוב היהודי, מנחיתות בנשק. לערבים היה קל יותר להשיג כלי נשק והם אף הסתייעו ב"לוחמי צבא ההצלה", ואילו המחנות נאלצו להחביא כלי נשק בשל החשש שיוחרם בידי שלטונות המנדט הבריטי.
- נחיתות של מדינת ישראל בצידוד כבד: ביום הפלישה למדינת ישראל (מאי 1948), היה לצבאות ארצות ערב יתרון בשריון, בארטילריה ובחיל אוויר. צה"ל לא הוקם עדיין ולא היו מטוסים או טנקים בשבועות הראשונים.
- לחימה בחמש חזיתות: ישראל נלחמה בחמש חזיתות בו בזמן, ששטחה היה צר, היא הייתה מותקפת מכיוונים שונים ושחלק מהיישובים היהודיים היו תחת מצור (ירושלים, הגליל, הנגב).

עובדות המערערות תפיסה זו:

- בשלב הראשון של המלחמה: היישוב היהודי היה מאורגן והתנהל כמו "מדינה בדרך": עם פיקוד מרכזי (על אף החלוקה למחנות), יכולת לגיוס כספים ומשק כלכלי מאורגן, ואילו הצד הערבי היה מפוצל לכנופיות שחשדו זו בזו ולחמו ללא תיאום. הכוח הערבי המקומי היה גדול רק בתאוריה.
- בשלב הראשון של המלחמה היו חלק גדול מן "המגויסים" בצד הערבי חסרי הכשרה בלחימה, ואילו כוחות המגן היהודיים היו בעלי הכשרה וניסיון צבאי. הניסיון הצבאי ויכולות הארגון של כוח המגן היהודי באו לידי ביטוי עם המעבר לתוכנית ד' שבה עברו ממגננה ליוזמות התקפיות, והפגינו עליונות צבאית על פני הכוחות הערביים המקומיים שלא הייתה להם היכולת הלוגיסטית להפעיל כוחות לחימה סדירים.
- עם הקמת המדינה הצליח צה"ל לגייס לשורותיו אלפי מתנדבים, רבים בעלי ניסיון צבאי (במסגרת מח"ל), לוחמי חיל הים וחיל האוויר, ואילו הצד הערבי גייס הרבה פחות. צה"ל נהנה מעליונות מספרית ואיכותית ברוב תקופת המלחמה. במהלך ההפוגה הצטמצם הפער בנשק כשישראל הצטיידה בנשק רב ובמטוסים.
- עליונות מספרית של מדינת ישראל: על אף שפוטנציאל הגיוס מבחינה דמוגרפית היה גדול יותר בצד הערבי, ליישוב היהודי – ומאוחר יותר למדינת ישראל – היה יתרון מספרי ואיכותי מבחינת כוח אדם מגויס, כוח מנוסה ומאומן. מוטיבציית הגיוס בצד הישראלי הייתה גבוהה מזו של הצד הערבי, שכן הצד הישראלי ראה במלחמה "מלחמת קיום".
- עליונות ארגונית: ישראל פעלה תחת פיקוד אחיד של צה"ל עם תחושת "אין ברירה", "להיות או לחדול", ואילו המדינות הערביות היו מפוצלות, חשדו זו בזו והכשילו זו את זו.

ראו פירוט: מ' פעיל, **עצמאות תש"ח-תש"ט**, עמ' 20-21, 25-32; י' גלבר, **קוממיות ונכבה**, עמ' 30-34, 36-47, 49-58, 209-216, 219-221, 468-473, 476.

נושא 5 – אל מול עולם חדש: לבטים ומגמות בעידן האמנציפציה

פרק ראשון

21. יהודי החצר

א. תפקידים שמילאו "יהודי החצר" בעבור שליט המדינה:

- יהודי החצר פעלו בשירות שליטי גרמניה ושימשו סוכנים אישיים של שליטים אלה. הם סיפקו ציוד צבאי ומוצרי מותרות שונים לחצר המלוכה.
- היו יהודים שהופקדו על גביית מיסים והטבעת מטבעות.
- היו יהודי חצר שנשלחו למלא שליחויות דיפלומטיות שונות עבור המלך.
- מתן הלוואות לשליטים וניהול המערכת הכספית של השליטים.

תרומות יהודי החצר לחיזוק הקשר בין החברה היהודית לחברה הנוצרית באירופה:

- בחברה המסורתית של המאות ה-17–18 נזקקו יהודי החצר, שנהנו ממעמד של יהודי חסות, ליהודים שיספקו להם שירותים בסיסיים כגון שחיטה כשרה, חינוך יהודי לצאצאיהם, בית כנסת ומקווה. אי לכך הם לחצו על השליטים כדי שיתירו ליהודים נוספים לשבת בערים הגדולות ("היהודים הנסבלים"). באופן זה נוצרה קהילה יהודית סביב יהודי החצר ובתיוכם.
- יהודי החצר השפיעו על הביטויים החיצוניים של אורח החיים היהודי: דרכם חלחלו לחברה היהודית דפוסים חדשים של לבוש, תרבות הפנאי, שינוי במראה החיצוני (תסרוקת, גילוח זקן), אימוץ השפה הגרמנית, קריאת עיתונים וספרות גרמנית. במובן זה הם בישרו את תחילתו של תהליך הפתיחות והמעורבות של בני החברה היהודית בתרבות ובחברה הנוצרית אך לא הייתה להם השפעה מרחיקת לכת.
- חשיפה לסגנון האומנותי של התקופה – סגנון הברוק – באמצעות תשמישי קדושה וריהוט שתרמו יהודי החצר לבתי הכנסת.

ראו פירוט: ע' אטקס, **אל מול עולם חדש**, עמודים 12–37.

ב. המחלוקת בין ההיסטוריונים בנוגע לעומק השינוי שהתחולל באורח החיים של יהודי החצר בעקבות מעורבותם

בחברה הנוצרית:

הצגת הטיעון (טענה ושני נימוקים) של החוקרת ס' שטרן על פי קטע המקור:

הטענה של ס' שטרן: המעורבות של יהודי החצר בתרבות ובחברה הנוצרית הייתה מוגבלת לחיקוי סממנים חיצוניים בלבד, אך החיצוניות הזאת באה להסתיר את המהות הפנימית, שנותרת יהודית. בקטע: "הם נשארו בראש ובראשונה יהודים".

נימוקים:

- מבחינת השקפותיהם על העולם הם היו יהודים לכל דבר. לרוב נותרו יהודי החצר חלק מן העולם היהודי, (ולכן השפיעו על התרבות היהודית, לדוגמה האומנות היהודית, תשמישי הקדושה וכו'). בקטע: "היו קשרים איתנים... אשר קשרו את יהודי החצר בחוזה לקהילתם שלהם ולעולמה הדתי והחברתי... הם נשארו תמיד... יהודים".
- המעורבות של יהודי החצר בחברה הנוצרית הייתה מוגבלת והתבטאה בסממנים חיצוניים בלבד מתוך מניעי תועלת כלכלית ורצון למלא את תפקידם כסוכני החצר אך לא מתוך הזדהות אידאולוגית והטמעת הערכים של התרבות הנוצרית: הם אימצו קוד לבוש אירופי נוצרי, את המנהגים וסגנון החיים של האצולה הנוצרית אבל במהות שמרו על אורח חיים יהודי. בקטע: "כשם שמנהגי האצולה של אותם הימים אימצו... את דרך ההתנהגות הנאותה מהחצר שאת חוקיה מילאו... כך גם יהודי החצר עיצב עצמו מחדש ברוח החברה האריסטוקרטית... עם כל כישורם "להסתדר בכל מקום... תפקידם כסוכני החצר לא היה עבורם יותר מאשר "תפקיד".

על פי מה שלמדתם, הציגו טענה נגדית, ונמקו אותה באמצעות עובדות היסטוריות:

טענה נגדית (של ההיסטוריון עזריאל שוחט): יהודי החצר סיגלו לעצמם את מנהגי האצולה בחברה הנוצרית והטמיעו חלק מאורחות חייה. השינוי שעברו בתהליך ההתקרבות לחברה הנוצרית היה יותר משינוי חיצוני.

נימוק באמצעות עובדות היסטוריות:

- רבים מהם זנחו את שפת היידיש והחלו לדבר גרמנית.
 - הם סיגלו את סגנון הלבוש של האצולה בתקופה זו לא רק מתוך מניעי תועלת אלא מתוך הזדהות עם התרבות הנוצרית.
 - הם לא היו מעוניינים באוטונומיה יהודית בתחום המשפט.
 - יהודי החצר יוסף זיסקינד אופנהיימר שהתרחק מן היהודים במאמץ להשתלב בחברה הנוצרית.
- ראו פירוט: ע' אטקס, **אל מול עולם חדש**, עמודים 36–37.

22. היחס לעברית בעידן האמנציפציה

א. על פי קטע המקור, הסבירו את התפיסה של זכריה פרנקל בנוגע לחשיבות השימוש בעברית כשפת התפילה:

- השפה העברית צריכה להמשיך להיות שפת התפילה מכיוון שהיא הבסיס של כתבי הקודש. בקטע: "השפה העברית היא שפת כתבי הקודש המקיפים את כל יסודות הדת שלנו".
 - השפה העברית נועדה להזכיר לעם היהודי את האל ולהחיות את הברית בין עם ישראל לאל. בקטע: "להחיות בזיכרוננו את הכתוב בכתבי הקודש, את בריתנו עם האלוהים".
 - השימוש בעברית בתפילה מלכד את העם היהודי. בקטע: "כל עוד הקנים מאוגדים יחד, אין לשבור אותם, אך אם יוצאו אחד-אחד, בזה אחר זה – יישבר הצרור כולו".
- ראו פירוט: ע' אטקס, אל מול עולם חדש, עמ' 79–81.

ב. הסבירו את התפיסה של הרפורמים ואת התפיסה של הנאו-אורתודוקסים בנוגע לשימוש בשפה העברית כשפת תפילה:

- התפיסה של הרפורמים: החליפו את שפת התפילה מעברית לגרמנית מכיוון שהציבור לא הכיר את העברית די הצורך ולא הבין אותה. אין איסור להתפלל בשפה זרה, ועדיף להתפלל בשפה שמבינים.
 - התפיסה של הרש"ר הירש (הנאו-אורתודוקסים):
 - דגל בשילוב הרמוני בין התרבות היהודית לתרבות הכללית.
 - חשב שיש להתפלל את תפילות הציבור בעברית, אך התיר תפילת יחיד בשפה שמובנת למתפלל.
 - ראה בעברית שפה שמחברת בין קהילות ישראל.
- ראו פירוט: ע' אטקס, אל מול עולם חדש, עמ' 79, 90–91.

פרק שני

23. ההבדל בין התגובה של הרבנים האשכנזים על המודרנה ובין התגובה של רבני המזרח עליה:

ההבדל: התגובה של הרבנים האשכנזים מתאפיינת בהסתגרות, נוקשות והחמרה, ואילו התגובה של רבני המזרח מתאפיינת בפתיחות, מתינות וגמישות הלכתית.

דעות של היסטוריונים בנוגע לסיבות להבדל זה:

צבי זוהר: לטענתו, התגובות השונות נובעות מן ההבדל המהותי בין תפיסת העולם של חכמי אשכנז, ולפיה היהודי צריך לשאוף לעסוק אך ורק בתורה, ובין תפיסת העולם של חכמי המזרח, ולפיה היהודי צריך לעסוק במגוון חוכמות אנושיות כדי להבין את התורה.

בנימין בראון: סבור שההבדל נובע מן הנסיבות השונות שבהן הם פעלו. תהליך המודרניזציה באשכנז כלל לא רק התפתחות טכנולוגית אלא גם תהליך של חילון ועזיבת העולם המסורתי. תהליך זה גרם לרבני אשכנז להתבצר בעמדה אורתודוקסית. במזרח חדרו היבטים מסוימים של המודרנה אך החברה נותרה חברה מסורתית, ולכן התגובה של הרבנים למודרנה הייתה גמישה ומתונה יותר.

ראו פירוט: ע' אטקס, אל מול עולם חדש, עמודים 165, 169–173.

24. מדוע תלמידיו של הרש"ר הירש לא נטשו את היהדות, ואילו רבים מתלמידיו של מנדלסון נטשו אותה:

- לשני המלומדים הייתה אידאולוגיה שונה. מנדלסון חשב כי התורה וההשכלה הן ישויות נפרדות שצריכות להתקיים זו לצד זו. השקפה זו יצרה ניגוד בין התורה להשכלה והביאה לבחירה באחת מן הדרכים, ואילו הרש"ר הירש חשב כי התורה וההשכלה הן שני מרכיבים של דבר אחד ואין להפריד ביניהן. השקפה זו יצרה הרמוניה ולא ניגוד. הנאו-אורתודוקסים לא הפרידו בין החיים הפרטיים ובין החיים הפומביים. הם העניקו משמעות דתית להשתלבות בחברה – קידוש שם שמיים.
 - הקמת מערכת חינוך שהנחילה את התפיסה של הרש"ר הירש לעומת מנדלסון שלא הקים מערכת חינוך ולכן ילדיו ותלמידיו הושפעו מן החינוך הכללי.
 - הנאו-אורתודוקסים יכלו ללמוד לקח מן העבר, ולכן הציעו דרך מבוקרת של השתלבות בסביבה.
 - ההשקפה הנאו-אורתודוקסית תמכה בפתיחות לחברה, אך גם חייבה הסתגרות ברמה מסוימת. הנאו-אורתודוקסים יצרו קהילות נפרדות מלוכדות בתוכן שניצבו מול החברה הסובבת, ואילו מנדלסון ותלמידיו השתלבו בה.
 - הרש"ר הירש טיפח את הצד האמוני והאידאולוגי ביהדות והדגיש את הסמליות של המצוות כמייצגות ערכים הומניסטיים. כך הוא חיזק את תוקף המצוות, ואילו תלמידיו של מנדלסון ערערו את המצוות.
- ראו פירוט: ע' אטקס, אל מול עולם חדש, עמודים 89–92, 99–100.

נושא 7 – יפן המודרנית

פרק ראשון

25. האימפריאליזם היפני בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20

א. מה הייתה "ההתערבות המשולשת"?

מהלך מדיני ביוזמת רוסיה שנחרדה מהתעצמות יפן במרחב בעקבות ניצחונה של יפן על סין במלחמה, והחתימה על הסכם שימונוסקי. רוסיה גייסה את גרמניה וצרפת לצידה בדרישה להציב לפני יפן אולטימטום להחזיר את חצי האי ליאודונג לידי סין "למען השלום במזרח הרחוק".

מדוע ראו בה יפנים רבים השפלה לאומית (בתשובתכם התייחסו להישגים של יפן ב"הסכם שימונוסקי" ולתוצאות של "ההתערבות המשולשת"):

- יפן נאלצה לצמצם את הישגיה הטריטוריאליים והאסטרטגיים במלחמה בשל התערבות המעצמות: על פי הסכם שימונוסקי (שנחתם בין יפן לסין בתום המלחמה): סין הכירה בעצמאותה של קוריאה, העבירה ליפן את חצי האי ליאודונג, את טיוואן ואת איי הפסקדורס. כמו כן היא התחייבה לשלם ליפן פיצויים במשך שבע שנים ולהעניק ליפן את כל זכויות היתר שמהן נהנו מדינות המערב בסין. הישגים אלה של יפן צומצמו בשל "ההתערבות המשולשת": יפן אולצה לוותר על חצי האי ליאודונג ולהחזירו לשליטת סין.
 - יפן נוכחה לדעת שלמרות הניצחון המרשים שלה על סין, היא עדיין כפופה ללחצים ולדרישות של מעצמות אירופה ואינה מסוגלת לגבות את רצונה במהלכים צבאיים נגד "ההתערבות המשולשת".
 - מהלך "ההתערבות המשולשת" הוכיח ליפן שהיא אינה נחשבת עדיין למעצמה שוות ערך למעצמות המערב. יפנים רבים ראו בהתערבות ניסיון לגזול מיפן את המעמד הראוי לה באסיה.
 - היפנים חשו גאווה לאומית על כך שהצליחו להכניע את סין, שעד אז הייתה מודל הערצה בעיני העם היפני. הניצחון סחף את העם היפני לתחושות של פטריוטיות וגאווה לאומית, אך "ההתערבות המשולשת" ציננה את האופוריה שחשה יפן לאחר הניצחון המוחץ על סין.
- ראו פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 124–126.

ב. הסבירו כיצד הקריקטוריסט מבטא בקריקטורה את הערכתו בנוגע לסיכויים של יפן לנצח את רוסיה:

ההערכה של הקריקטוריסט: ליפן אין סיכוי לנצח את רוסיה במלחמה נגדה. היא תפסיד. הסבר המבוסס על רכיבים בקריקטורה:

- יפן מוצגת כלוליי קטן, אקרובט המנסה לשמור על שיווי משקל על גשר בדמות מוט דק. בקצה המוט ניצב הדוב הרוסי העצום והכבד שמשקלו יגרום ללוליי היפני לאבד שיווי משקל וליפול למים או לחלופין ליפול לידי. הקריקטוריסט רצה להראות שיפן עשתה מעשה פזיז ומסוכן, ושהמשקל העצום של הדוב הרוסי פשוט יפיל אותה מהמוט הדק שעליו היא מנסה ללכת.
- דמותו הקטנה של הלוליי היפני לבושה בבגדים יפניים מסורתיים, הקריקטוריסט מרמז על חולשת הצבא היפני המסורתי והפחות מודרני שמעז לצאת נגד רוסיה הגדולה.
- רוסיה מוצגת בדמות של דוב גדול הממתין ליפן בצד השני של הגשר/המוט, וחוסם את המעבר, בפני יפן הקטנה. כך שגם אם תצליח יפן הקטנה לחצות את הגשר/המוט, היא תיתקל בדוב הרוסי הגדול שיטרוף אותה.
- כותרת הקריקטורה: "המוט הנורא – התרגיל היפני המסוכן" והכיתוב "אולטימטום": הקריקטוריסט מתייחס באירוניה ובזלזול לניסיון של יפן הקטנה לצאת נגד מעצמה גדולה כמו רוסיה, להציב לפני מעצמה כמו רוסיה אולטימטום צבאי נחשב בעיני הקריקטוריסט ל"תרגיל מסוכן" וחסר סיכוי מצד יפן.

על פי מה שלמדתם, הציגו הנחות יסוד ו/או עובדות היסטוריות שעליהן הקריקטוריסט יכול לבסס את דעתו:

- העוצמה הצבאית של רוסיה – באופן מוחלט ובאופן יחסי ליפן – הקנו לה יתרון, ומכאן ההערכה ולפיה אין ליפן סיכוי לנצח את רוסיה.
- הצבא הרוסי התפרס במרחב (בפורט ארתור ובוולדיבוסטוק), לכן ההערכה הייתה שיפן, מדינה אסיאתית חלשה (הזלזול של המערב בנוגע ליפן), לא תעז לצאת להתנגשות ישירה מול בסיסי הצי הרוסי.
- השלמת בניית המסילה הטרנס־סיבירית הגדילה באופן דרמטי את יכולת השינוע של הצבא הרוסי והגבירה את הביטחון של הצבא הרוסי בסיכול מהלכים צבאיים פוטנציאליים מצד יפן.

הסבירו אם צדק הקריקטוריסט. בססו את תשובתכם על שלושה ממהלכי המלחמה ותוצאותיה:

- לפי מהלכי המלחמה ותוצאותיה המאיר שגה בהערכתו: "הלולייך" היפני הצליח להביס את הדוב הרוסי במלחמה.
- יפן, בניגוד להנחת היסוד המזלזלת ביכולותיה הצבאיות, התכוננה היטב למלחמה נגד רוסיה: היא הגדילה כוח צבאי סדיר, הצטיידה בנשק חדיש, הגדילה את כוח הייצור הצבאי ואת כוחו של הצי הימי. יפן ניצלה את הנסיבות לטובתה: תקפה במתקפת פתע, בחורף, כאשר הפריסה הרוסית מינימלית, במטרה לנצל את מזג האוויר הקר כדי לנטרל את הצי הרוסי בוולדיבוסטוק.
- יפן הצליחה להגיע להישגים צבאיים מרשימים ולהנחיל תבוסה משפילה לצבא הרוסי (המצור על פורט ארתור, הניצחון במוקדן והטבעת הצי הבלטי).
- בסיום המלחמה נחתם הסכם השלום ב'פורטסמות' אשר בו השיגה יפן את רוב מטרותיה במלחמה. רוסיה הכירה באינטרסים של יפן בקוריאה ובזכותה להפעיל שם "אמצעי פיקוח, הדרכה והגנה"; קוריאה נהפכה למדינת חסות של יפן. רוסיה התחייבה להוציא את צבאה ממנצ'וריה, דרום מנצ'וריה (כולל מסילת הרכבת הדרום-מנצ'ורית) הפך לאזור השפעה של יפן. ליפן הותר להחזיק כוחות בפורט ארתור (עיר הנמל שאיבדה יפן עשר שנים קודם לכן), חלוקת האי סחלין בין רוסיה ליפן, שיט חופשי במצרים משני צידי האי סחלין.
- ראו פירוט: שילוני, **יפן המודרנית**, עמ' 130 – 141.

26. יפן בתקופת מלחמת העולם השנייה

א. הטענה של ההיסטוריון ר' קובנר העולה מן הקטע בנוגע להשלכות מלחמת סין-יפן השנייה:

מלחמת יפן-סין השנייה הסבה נזק עצום לחמישית מאוכלוסיית העולם והביאה לפגיעה חמורה ברקמת חייהם של סינים רבים. המלחמה שהחלה כמלחמה מקומית בין יפן לסין והתפתחה לכדי מלחמה גלובלית בעלת השפעה ניכרת גם במישור הבין-לאומי.

על פי מה שלמדתם, בססו את טענתו של ר' קובנר באמצעות עובדות היסטוריות מן השנים 1937–1941:

- היקף הפגיעה: המלחמה התנהלה ברובה בשטח סין והשפיעה ישירות על מיליוני סינים. מיליוני סינים נהרגו וכמאה מיליון הפכו לפליטים במהלך שנות המלחמה.
- פגיעה שיטתית וקשה ברקמת חייהם של אזרחי סין: מעבר ללחימה צבאית שגבתה מחיר של אבדות בנפש של מיליוני אזרחים וחיילים סינים, הכובש היפני ביצע פשעי מלחמה וטבח: אירועים כמו הטבח בנאנג'ינג שבו נרצחו רבבות אזרחים וחיילים סינים תוך התעללות ברוטלית שכללה מעשי אונס, הצתות, הטבעה וכיוצא בזה סימלו את האלימות הקיצונית כלפי האוכלוסייה. מעריכים שכמאה אלף סינים איבדו את חייהם באירועי הטבח בנאנג'ינג.
- ענישה קולקטיבית, ניצול והרעבה: הצבא היפני עשה שימוש בלוחמה ביולוגית וכימית. הפצצות אוויריות מסיביות על ערים, עבודות כפייה, הוצאות להורג, עריכת ניסויים רפואיים בשבויים. האופיום הופץ על ידי היפנים כאמצעי להחלשת האוכלוסייה.
- המלחמה החלה כסכסוך אזורי אך הפכה לציר מרכזי במלחמת העולם השנייה: החלה בעקבות "תקרית גשר מרקו פולו" ב-1937, (לאחר שנים של מתיחות במנצ'וריה משנת 1931). הסלמת המלחמה חלה עם פלישת יפן להודו-סין הצרפתית ב-1940, דבר שהוביל להטלת אמברגו נפט וסחורות מצד ארצות הברית. העיצומים האמריקניים דחפו את יפן להדק את קשריה עם גרמניה הנאצית ובנות בריתה, ובהמשך להחלטה על תקיפה של הצי הימי האמריקני בפרל הארבור (דצמבר 1941), מהלך שהביא לכניסתה של ארצות הברית למלחמת העולם השנייה והפך את המלחמה לגלובלית.

ראו פירוט: שילוני, **יפן המודרנית**, עמודים 210–211, 215–219.

ב. גורמים לתבוסה של יפן במלחמת העולם השנייה:

- עליונות טכנולוגית של המודיעין והצבא האמריקני לעומת יפן – במהלך המלחמה גדל הפער הטכנולוגי והצבאי בין יכולות הצבא האמריקני ובין יכולות הצבא היפני. האמריקנים פיתחו מפציצים ארוכי טווח, פצצות מתבייתות, רדאר משוכלל ונשק גרעיני.
- חולשה לאומית צבאית: ההפצצות המסיביות של האמריקנים של ערי יפן הסבו לה נזקים עצומים ברכוש ובנפש. הערים היו הרוסות, התעשייה משותקת, הצי הוטבע וחיל האוויר הושמד ברובו. נוסף על כך, האמריקנים הצליחו לבדוד את יפן תוך כיבוש כל האזורים שסביבה.
- חולשה כלכלית: ההפצצות האמריקניות שיתקו את התעשייה, התל"ג היפני הופנה בעיקר למאמצי המלחמה, הונהג משטר הקיצוב, המשק היפני לא היה ערוך למלחמה ממושכת.

- כניסת הסובייטים למלחמה ב־8 באוגוסט 1945, והפלישה למנצ'וריה, צפון קוריאה, סחלין והאיים הקורליים הביאו למיגור הכוח היפני באזור ואילצו את היפנים להילחם בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת.
 - ההנחות המוטעות של יפן: ההסתמכות על גרמניה כבעלת ברית, ההנחה המוטעית ולפיה תזדקק ארצות הברית לזמן רב כדי להשתקם לאחר הפצצת פרל הארבור, ולזול בכוחה של ארצות הברית על אף העליונות הכלכלית והטכנולוגית שלה.
 - החשש של הקיסר שיפן עומדת להיחרב כליל התגבר בעקבות הטלת פצצות האטום על הירושימה ונגסאקי, אשר זירזו את החלטתו לצאת בהודעת כניעה.
- ראו פירוט: שילוני, **יפן המודרנית**, עמ' 230–238.

פרק שני

27. הטענה של בן עמי שילוני – "סיסמת השלטונות ביפן בנוגע ללימוד מן המערב הייתה "ואקון יוסאי" רוח יפנית, טכניקה מערבית". הסבירו כיצד סיסמה זו באה לידי ביטוי בצבא היפני החדש שהוקם בעקבות הרסטורציה של מייג'י:

- שילוב הארגון ושיטות הלחימה המערביות עם ערכי הלוחם הסמוראי: ציות, הקרבה, שליטה עצמית, תחושת שליחות. הרוח היפנית התבטאה בהנהגה הצבאית שהורכבה מסמוראים לשעבר ששילבו את תורות הלחימה המערביות עם ערכי הלוחם הסמוראי. הטמעת רוח הלחימה של הסמוראים שמרה על המסורת והכבוד היפני הלאומי.
 - ביטול צבא הסמוראים ובמקומו הנהגת צבא סדיר באמצעות גיוס חובה, ללא הבדלי מעמדות (סמוראים ואיכרים כאחד) היה ביטוי להשפעה מערבית.
 - בניית צבא מודרני המבוסס על שיטות לחימה וטכנולוגיה חדשה. צבא יבשתי על פי הדגם הגרמני ובהדרכת קצינים גרמנים והקמת צי ימי רב עוצמה על פי הדגם הבריטי בהדרכת קצינים בריטים. הצבא היפני חולק לחמישה חילות: רגלים, פרשים, תותחנים, הנדסה ואספקה. בבסיסו הוא נבנה על גרעין של משרתי קבע ומגוף גדול של משרתי חובה מכל שכבות העם.
 - הקמת אקדמיה צבאית להכשרת קצינים, הפתוחה לכל שכבות הציבור. קציני צבא יפנים נשלחו להשתלם בבתי ספר צבאיים גרמנים.
 - ארגון נשק, מדים וחומרי לחימה, כפי שמקובל במדינות המערב.
 - הקיסר הפך למפקד העליון של הצבא – דמותו הפכה מדמות סמלית לדמות גברית של לוחם אירופי המעורב במדיניות ומנהל אותה.
- ראו פירוט: שילוני, **יפן המודרנית**, עמודים 53–56.

28. האתגרים שעמדו לפני המדיניות של ממשל הכיבוש האמריקני ביפן בתום מלחמת העולם השנייה, והפעולות שנקטו

כוחות הכיבוש האמריקני ביפן כדי להתמודד עם כל אחד מן האתגרים שהסברתם (סך הכול – ארבע פעולות):

האתגר: הצורך לשקם את הכלכלה ההרוסה של יפן: יפן הייתה הרוסה פיזית וכלכלית. ערים שהופצצו, תשתיות שנהרסו, מחסור חמור במזון, אינפלציה ומיליוני אזרחים רעבים וחסרי בית. הצורך להעביר את הכלכלה ביפן מכלכלת מלחמה לכלכלת ימי שלום. ללא פתרון מהיר, היה חשש לאסון הומניטרי, להתפרצות מחלות, לתסיסה חברתית או אפילו להתקרבות לברית המועצות הקומוניסטית. כלכלה קורסת תפגע גם באינטרסים של ארצות הברית.

פעולות שנקטו כוחות הכיבוש האמריקני ביפן כדי להתמודד עם האתגר

- הסבת תעשיות צבאיות לייצור אזרחי, הפעולה סיעה בהעברת המשק הכלכלי היפני ממשק של ימי מלחמה למשק של ימי שלום, יצירת מקומות תעסוקה הייתה חלק מהרצון להביא ל"דה־מיליטריזציה" של יפן.
- העברה מיידית של משלוחי מזון לאזרחי יפן מנעה רעב והתמוטטות כלכלית מוחלטת. הפגנת הרצון הטוב לסייע לאזרחים הפחיתה את חוסר האמון של האוכלוסייה בשלטונות הכיבוש האמריקני.
- פירוק תאגידים תעשייתיים ענקיים (זאיבאצ'ו) שהיו חלק מהתעשייה הצבאית היפנית כחלק מתהליך דה־מיליטריזציה של המשק הכלכלי היפני והעברתו למשק של ימי שלום תוך חיזוק הכלכלה האזרחית היפנית.
- בעת מלחמת קוריאה השתמשה ארצות הברית ביפן כבסיס אספקה לוגיסטי אסטרטגי. הדבר חיזק את התעשייה היפנית ואת מטבע החוץ שלה.
- רפורמה בקרקעות חקלאיות שבמסגרתה חולקו אדמות לאכרים.
- עידוד התאגדות עובדים וזכויות עובדים.

האתגר: מיגור המיליטריזם והלאומנות ביפן: חיסול הלאומנות הימנית מיליטריסטית הקיצונית שאפיינה את יפן בשנות השלושים והארבעים של המאה ה־20, מתוך החשש של תרחיש עתידי שבו יפן תוכל לשוב ולסכן את ארצות הברית או ואת בעלות בריתה.

פעולות שנקטו כוחות הכיבוש האמריקני ביפן

- פורקו הצבא והצי היפני. המשרדים של הצבא והצי היפני הפכו למשרדים לשחרור חיילים.
- הושמדו המפעלים לייצור נשק. הסבת תעשיות צבאיות לייצור אזרחי.
- העמדת פושעי מלחמה יפנים לדין (על פי הדגם של משפטי נירנברג בגרמניה), מנהיגים צבאיים ופוליטיים שהובילו את יפן למלחמה הואשמו בפשעי מלחמה בפשעים נגד האנושות. המשפטים נערכו בבית הדין הבין-לאומי בטוקיו.
- טיהור הממסד שהיה מזוהה עם המלחמה: נישול האצולה מתאריה ומזכויות היתר שלה. שינוי מעמדו של הקיסר (הסרת ההילה הדתית ממנו. הפיכתו מדמות צבאית הדורה לדמות עממית דמוקרטית) אך הימנעות מפירוק מוסד הקיסרות.
- פיטורים של שכבת המנהיגות היפנית שהייתה מזוהה עם המלחמה, ובמקומה מינוי של אנשים חדשים. (בין המפוטרים בכירים במנהל, במשק, במערכת החינוך ובאגודות הלאומיות).

האתגר: התלבטות אמריקנית בנוגע לעתידו של מוסד הקיסרות היפנית: הקיסר היה סמל של מדינת אויב, עמד בראש יפן בזמן מלחמת העולם השנייה, ולכן עלתה השאלה אם להעמידו לדין. ההתלבטות האמריקנית בנוגע לעתידו של מוסד הקיסרות התבססה גם על כך שיש לזקוף לזכותו של הירוהיטו את העובדה שהוא תמך בכניעה והטיף לשיתוף פעולה עם הכיבוש האמריקני. כמו כן עלה החשש שפגיעה במעמדו והבאתו לדין (במשפטי טוקיו) תתפרש כהשפלה של העם היפני ותחבל באפשרויות השיקום שלה כמדינה.

פעולות שנקטו כוחות הכיבוש האמריקני להתמודדות עם האתגר:

- נמנעו מפירוק מוסד הקיסרות.
 - שינו את מעמדו של הקיסר (הסרת ההילה הדתית ממנו, הפיכתו מדמות צבאית הדורה לדמות עממית דמוקרטית).
- האתגר: עיצובה מחדש של החברה היפנית וביסוסה על ערכי הדמוקרטיה המערבית האמריקנית:** ארצות הברית שאפה לבסס דמוקרטיה ביפן על פי המודל האמריקני בהנחה שהמשטר הדמוקרטי יעצב את החברה היפנית ויוביל אותה למדיניות שוחרת שלום. היה זה אתגר ממשי, שכן היה על ארצות הברית לפעול לנטרול יסודות לאומיים ולאומניים בתוך חברה ובמערכת שלטונית וחינוכית מיליטריסטית. לאמריקנים היה צורך לשמור על האיזון העדין שבין הרצון לחסל את המיליטריזם ולהעניש את האויב היפני ובין הרצון לשקם את יפן במהירות ולהפוך אותה לדמוקרטית.

פעולות שנקטו כוחות הכיבוש האמריקני ביפן:

- האמריקנים כפו על יפן חוקה דמוקרטית ופציפיסטית (סעיף 9 האוסר על הקמת והפעלת צבא), העברת הריבונות לעם (לפרלמנט), החוקה שמעניקה שוויון מלא לנשים, חירויות אדם, עצמאות לרשות השופטת, הפרדת דת ממדינה.
- האמריקנים טיפחו את השמאל המתון, שתמך במיגור המיליטריזם.
- האמריקנים לא פירקו את מוסד הקיסרות אך שינו את אופיו, הקיסר ויתר על "אלוהותו" ושינה את תדמיתו – לא עוד דמות צבאית אלא דמות עממית דמוקרטית.
- מערכת החינוך עברה שינויים מבניים והותאמה לדגם האמריקני: ביטול ההפרדה בין מסלול אליטיסטי למסלול רגיל, העברת השליטה לרשויות המקומיות, טיפוח חשיבה עצמאית, עירוב בנים ובנות במערכת החינוך, פתיחת האוניברסיטאות לפני כולם.
- הממשל האמריקני הכניס למערכת החינוך היפנית תכני לימוד דמוקרטיים ופציפיסטים: תוכנית חדשה להכרת הדמוקרטיה והכרת תרבות המערב. איסור ללמד תכנים מלחמתיים. הופסקו לימודי היסטוריה, אזרחות וגיאוגרפיה (עד הכנת תוכנית לימודים חדשה במקצועות אלה), סמלים וטקסים לאומיים (המנון, דגל, תמונות הקיסר, טיולים למקדשים) הוצאו ממערכת החינוך.
- הממשל האמריקני ארגן מחדש את סגל ההוראה – החליף אנשי סגל לאומניים באנשי סגל בעלי השקפה פציפיסטית.
- הממשל האמריקני ביטל את הצנזורה הישנה, שהגבילה את חירויות הפרט, והטיל צנזורה על תכנים לאומניים ומלחמתיים, ועל מתיחת ביקורת על שלטונות הכיבוש האמריקניים.
- הממשל האמריקני טיפח חינוך לשוויון בין המינים בבתי הספר ובמערכת הפוליטית. מתן זכות בחירה לנשים.

ראו פירוט: שילוני, **יפן המודרנית**, עמודים 241–251.

נושא 8 – סין המודרנית

פרק ראשון

29. רפורמות בשנותיה האחרונות של קיסרות סין

א. גורמים שהחלישו את סין הקיסרית במחצית השנייה של המאה ה-19 על פי הקטע:

- אחיזת המעצמות הזרות בסין וחולשתה הפוליטית. מפלה במלחמות והנזקים שגרמו לסין הזרים. בקטע: "החשש הנורא מפני התפוררותה של סין... למעשה הלכה התנועה וצברה תנופה... כי מאז מפלתה של סין במלחמתה עם צרפת היה גלוי לכל עין שהמודרניזציה המוגבלת רחוקה מלהניח את הדעת, והמפלה במלחמה נגד יפן העידה... על כישלונה...".
- מחלוקת פנימית בנוגע לאופי הרפורמה. בקטע: "אם כי היו חלוקים בדעותיהם בכל הנוגע לטיבה של הרפורמה".
- גורמים נוספים על פי מה שלמד:
- גאווה לאומית שהקשתה לקבל חידושים מן המערב.
- שחיתות רבה בממשל המנצ'ורי.

מדוע לא הצליחו מובילי הרפורמה למנוע את ההתפוררות של סין הקיסרית:

- בגידה פנימית ממעגל הרפורמיסטים הביאה לכך שהקיסרית חשפה את הרפורמה ועצרה אותה לאחר מאה ימים. במשך כמאה ימים פורסמו כ-50 צווי רפורמה בזה אחר זה בתחומי החינוך, המנהל הממשלתי, התעשייה, החקלאות וחילופי תרבות בין-לאומיים. חלק משותפיה ויוזמיה של הרפורמה הוצאו להורג או לגלות.
- הרפורמות המתוכננות לא התקדמו ותומכי הרפורמה נוכחו לדעת כי תחת השושלת הנוכחית לא תבוא קדמה לסין והדבר הביא לחיזוק הכוחות המהפכניים.
- ראו פירוט: א' שי, ממלחמת האופיום ועד יורשי מאו, עמ' 17-60.

ב. בחירת דמות או קבוצה אחת שפעלה בסין בשנים 1900-1911 כדי לחזק ולקדם את סין, הצגת פעולות שנקטה

והסבר אם הצליחה להשיג את מטרותיה:

הדמות – סון יאט סאן.

פעולותיו:

- הקמת אגודה בהונג קונג לקימום סין.
- ניסיון לארגון צבא מהפכני.
- הקמת "אגודת ברית" איגוד קבוצות מהפכניות. בשנת 1911 ביצעה האגודה מרד בעיר קנטון. המרד נכשל.
- גיבוש אידאולוגיה לאור "שלושת עיקרי העם": מהפכה לאומית, מהפכה דמוקרטית ומהפכה חברתית שתכנן להפיץ ולייסד על פיה את הרפובליקה החדשה שאליה שאף.
- מפלגתו של סון, הגואומינדאנג, פעלה בפרלמנט ליישם עקרונות סוציאליים.
- הסבר: סון יאט סאן הצליח להיות חלק מהרפובליקה החדשה ותקופה קצרה אף היה נשיאה, אולם בשל מותו אי-אפשר לדעת אם היה מצליח לממש את תוכניותיו, מה שלא הצליח לעשות יורשו צ'אנג קאי שק.
- קבוצות ריאקציוניות שמרניות שביניהן בלטה אגודת הבוקסרים.

פעולות:

- שיתוף פעולה (זמני) עם החצר המנצ'ואית כולל מאבק חמוש (כלי נשק מסורתיים), קיום פולחנים מסורתיים וחיזוק הלוחמים בלחשי קסם מסורתי.
- דבקות במסורת הסינית והתנגדות לכל דבר מערבי, התנכלויות לזרים, מיסיונרים ומתנצרים סינים. רצח מיסיונרים קתוליים, התקפה על בתי יתומים נוצריים.
- לחימה בפועל, כולל מצור בן 55 ימים על רובע הזרים בפינג.
- הפצת תעמולה בעיתוני קיר: תעמולה נגד הרפואה המערבית ובעד הרפואה המסורתית.
- עקירת מסילות ברזל ועמודי טלגרף.

הסבר:

הם כשלו במטרתם לשחרר את סין מעול הזרים ולהשיב אותה אל התנהלות על פי ערכי המסורת הסינית. ההפסד של הקואליציה שלהם עם הקיסרית מול הזרים גרם לחתימת הקיסרית על פרוטוקול הבוקסרים. זה היה הסכם משפיל שהעמיק את מצבה הקשה של הקיסרות מבחינה כלכלית וריבונית. המעצמות העמיקו את מעמדן הקולוניאלי בסין.

ראו פירוט: א' שי, ממלחמת האופיום ועד יורשי מאו, עמ' 45-50, 52-53, 57-60, 63-65.

30. הקומוניזם של מאו צה טונג

א. הצעדים שנקט מאו צה טונג בעת שהנהיג את מדיניות הרפורמה "הקפיצה הגדולה קדימה":

- הקמת קומונות עממיות גדולות – איחוד קואופרטיבים חקלאיים, שהוטל עליהן לתכנן את הרפורמה ולהוציאה לפועל, לספק את צרכי חברי הקומונה, לשלם על העבודה, לדאוג לחינוך הילדים ולצמצם את הפער בין העיר לכפר בשילוב של תעשייה בחיי הכפר.
- הקמת מפעלי תעשייה, בעיקר בכפרים, ובניית כורים להיתוך ברזל.
- גיוס המוני איכרים לעבודות כפייה בבניית סכרים ותעלות השקיה.

כיצד כל אחד מהצעדים גרם לכישלונה של רפורמה זו:

- הפניית עיקר האנרגיה של המשק לתעשייה ולא לחקלאות. בעקבות כך נספו מרעב 20–30 מיליון נפש.
 - ארגון המשק בקומונות. יחידות ייצור בנות עשרות אלפי אנשים שלא ראו קשר בין עבודתם הקשה לבין התוצר והפסיקו לשתף פעולה. הקומונות התפרקו.
 - התוכנית התבססה על התלהבות אידאולוגית לאורך זמן של בני העם הסיני ולא על תכנון כלכלי מקצועי ומאוזן.
 - חוסר תכנון כלכלי ויעדים פנטסטיים שאינם עומדים במבחן המציאות. האיכרים ושאר בני העם שגויסו לעבודה בקולקטיבים נדרשו לעמוד במכסות ייצור לא הגיוניות.
- ראו פירוט: א' שי, ממלחמת האופיום ועד יורשי מאו, עמ' 131–137.

ב. כיצד הוביל כישלון רפורמת "הקפיצה הגדולה קדימה" ל"מהפכת התרבות" בסין:

הכישלון של רפורמת "הקפיצה הגדולה קדימה" הביא להתגברות הביקורת על מאו צה טונג ועל האידאולוגיה הקומוניסטית, מכאן התגבר החשש של מאו מהתנוונות של הרוח המהפכנית, מהתברגנות ומהתגבשות ריבוד חברתי. מאו הרגיש צורך לחזק את הנאמנות אליו ולאידאולוגיה הקומוניסטית באמצעות רפורמת "מהפכת התרבות".

נקודות דמיון בין רפורמת "הקפיצה הגדולה קדימה" ובין "מהפכת התרבות":

דמיון במטרות:

- בשתי הרפורמות שאף מאו לשינוי וליצירת מדינה קומוניסטית בבת אחת: מאו לא האמין בתהליכים הדרגתיים. ב"רפורמת הקפיצה הגדולה" שאף מאו לכך שסין תהפוך למעצמה באופן מהיר וב"מהפכת התרבות" שאף מאו להביא להפיכה מהירה של החברה והאדם בסין, ליצור חברה חדשה המתבססת על ערכי הקומוניזם.
- מלחמה ב"ישן". בשתי הרפורמות הייתה מטרה לנסות למחוק את העבר ולהחליפו בחברה המושתתת על עקרונות האידאולוגיה הקומוניסטית. ב"קפיצה הגדולה קדימה" נמחקה הבעלות הפרטית והוחלפה במשקים קולקטיביים וב"מהפכת התרבות" נמחקו המסורת, הדת וההיסטוריה הסינית.
- בשתי הרפורמות הייתה מטרה לחזק את מעמדו של המנהיג – מאו. בשתיהן נעשה ניסיון להוכיח שהחזון והדרך של מאו היא הדרך היחידה הנכונה וכל ניסיון לצאת נגדה נוטרל.

דמיון בתוצאות:

- שתי הרפורמות הסתיימו באסון שגבה מחיר דמים וסבל רב של הסינים: "הקפיצה הגדולה קדימה" הובילה לרעב ולמיליוני הרוגים. "מהפכת התרבות" הובילה להוצאות להורג של מאות אלפי בני אדם שהוגדרו מתנגדי שלטון.
- שתי הרפורמות יצרו כאוס חברתי וערערו את היציבות בסין: ברפורמת "קפיצה הגדולה קדימה" אבד דור של איכרים, ונפגעה יכולת הייצור. רפורמה זו מוטטה את הכלכלה והחקלאות בסין. "מהפכת התרבות" הביאה לאובדן דור של משכילים. היא שיתקה את מערכת החינוך, הממשל והמשפט. (סגירת מערכת החינוך, מאבק במורים ובאקדמאים, המבנה המנהלי פורק, הושמדו אוצרות תרבות, "ועדים מהפכניים" ואנשי צבא שלטו על הסדר הציבורי).
- הכישלון המוחלט של שתי הרפורמות סלל את הדרך לזניחת האידאולוגיה הקיצונית לטובת מודרניזציה כלכלית ומדיניות פרגמטית יותר.

ראו פירוט: א' שי, ממלחמת האופיום ועד יורשי מאו, עמ' 131–137, 141–148.

פרק שני**31. התקרית במנצ'וריה (1931):**

התקרית במנצ'וריה (נקראת גם 'תקרית מוקדן'), כינוי למתקפה היפנית בצפון סין (מנצ'וריה) בשנת 1931 בתואנה יפנית כי הסינים חיבלו במסילת הברזל בדרום מנצ'וריה. בדיעבד התברר כי היפנים עצמם חיבלו במסילה והשתמשו באירוע כתירוץ למתקפה על חבל ארץ שבו חשקו לשלוט, ואכן בסיום המלחמה השיגו היפנים שליטה באזור.

כיצד השפיע המאבק נגד יפן (1931–1936) על המאבק הפנימי בסין בין הגוואמינדאנג ובין הקומוניסטים:

- חילוקי הדעות בין מנהיג הגוואמינדאנג צ'אנג קאי שק לבין הקומוניסטים התחזקו בעקבות המלחמה נגד יפן והעמיקו את המאבק הפנימי בתוך סין: צ'אנג קאי שק סבר שהסכנה החמורה לסין היא הקומוניסטים ולכן העדיף לרכז את מאמצי הלחימה שבידיו נגדם ולא נגד האויב היפני, ואילו הקומוניסטים ראו באויב היפני סכנה לאומית חמורה לסין ותבעו לפעול נגדם בצורה תקיפה – להילחם ביפן.
- המאבק הפנימי שהתחולל בסין התחדד והוביל להתחזקות כוחם של הקומוניסטים בקרב העם בסין. הקומוניסטים הצטיירו כמי שנאבקים למען האינטרסים הלאומיים של סין. התמיכה הגוברת של הציבור בקומוניסטים התחזקה בעת תקרית סיאן (1936). אנשיו של צ'אנג קאי שק עצרו את מנהיגם מלהוציא עוד מסע מלחמה נגד הסובייט הקומוניסטי בעוד האויב היפני נוגס בסין מצפון.
- ראו פירוט: א' שי, **ממלחמת האופיום ועד יורשי מאו**, עמ' 90–97, 99–100.

32. צעדים שנקטה ארצות הברית כדי לסייע לממשלה הלאומית בסין במאבקה בקומוניסטים בעת מלחמת האזרחים:

- פקודת וושינגטון ופקודה מספר אחת (אוגוסט 1945) שנועדו לוודא כי השטחים שמפנים היפנים יפלו לידי כוחות הגוואמינדאנג. ארצות הברית התחייבה להושיט כל עזרה לכוחות הממשלה הלאומית כדי שהם, יקבלו את כניעת היפנים ולא הקומוניסטים.
- צ'אנג קאי שק הוגדר מפקד מטעם המנצחים בזירה הסינית.
- ניסיונות תיווך בין הגוואמינדאנג לקומוניסטים (הרלי, מרשל) שכשלו.
- העברת כחצי מיליון חיילים של הממשל המרכזי לאזורי ההכרעה בצפון ובמזרח באוניות ובמטוסים של הצבא האמריקני.
- תמיכה צבאית, פיננסית, שליחת יועצים צבאיים, מתן אשראי של יותר מ-500 מיליון דולר וסיוע של אונר"א. סיוע שנועד לייצב את הכלכלה הקורסת.
- כאשר נסוגו הכוחות האמריקניים מסין, הם מכרו בפרוטות ציוד רב לממשל המרכזי, והעבירו לו מטוסי תובלה ואוניות.

מטרת המעורבות של ארצות הברית בסין:

ארצות הברית רצתה למנוע מצב שבו הקומוניסטים משיגים את השליטה בסין ובכך יתחזק הגוש הקומוניסטי בהנהגת ברית המועצות (השפעת המלחמה הקרה). ניסיון למנוע מאחז לרוסיה באסיה על ידי חיזוק הכוחות המתנגדים לגוש הקומוניסטי. ראו פירוט: א' שי, **ממלחמת האופיום ועד יורשי מאו**, עמ' 110–116.